

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Регулювання достатності капіталу банку

Студентки 2 курсу 5м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Літвякової
Аліси
Вячеславівни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

Кіреєва Катерина
Олександрівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ	6
1.1 Економічна сутність та функції регулювання достатності капіталу банку в Україні.....	6
1.2 Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку	11
1.3 Імплементация рекомендацій Базельського комітету (Базель III) з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку в практику зарубіжних країн.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ АТ«ОТП БАНК»	26
2.1 Аналіз динаміки та структури капіталу банків України та АТ «ОТП БАНК».....	26
2.2 Порівняльний коефіцієнтний аналіз достатності капіталу банків України та АТ «ОТП БАНК»	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	39
3.1. Стрес-тестування ризиків банків України та їх до капіталізації	39
3.2. Впровадження рекомендацій Базель II та Базель III щодо достатності капіталу в практику банків України	49
3.3. Напрями забезпечення достатності капіталу банків України	56
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Банківська система — одна з найважливіших і невід’ємних структур ринкової економіки. Розвиток банків, товарного виробництва і обороту історично йшов паралельно і тісно переплітався. При цьому банки, проводячи грошові розрахунки і кредитуючи господарство, виступаючи посередниками у перерозподілі капіталів, істотно підвищують загальну ефективність виробництва, сприяють зростанню продуктивності суспільної праці, тобто вони є сполучною ланкою між промисловістю і торгівлею, сільським господарством та населенням. Тим самим зрозуміла необхідність і важливість банківських структур, як для бізнесу, так і для економіки країни в цілому.

Роль банківської системи в розвитку економіки України в значній мірі залежить від її фінансової стійкості. Найбільш важливим показником, який характеризує фінансову стійкість окремих банків і банківської системи в цілому, є банківський капітал, який є і основою діяльності будь-якої банківської установи, відіграє важливу роль як на початку її функціонування, так і в процесі його подальшої діяльності. Тому, важливим є забезпечення надійного способу формування, управління, використання капіталу банку та дотримання необхідного його розміру для забезпечення розвитку банківської системи в цілому.

Світові процеси, які відбуваються в банківському бізнесі в сучасних умовах, призвели до необхідності нарощування банками власного капіталу, що забезпечить їх стійкість, платоспроможність та надійність в сучасних умовах розвитку економіки.

Дослідженню основних аспектів складної і багатопланової проблеми банківського капіталу присвячені праці багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних економістів: М. Д. Алексеєнко [2], З. М. Васильченко [10], Д. Гладких [23], Я. В. Грудзевич [27], О.В. Дзюблюк [31], В. В. Коваленко [40], В. І. Міщенко [48], Х. П. Паньків [61], І.В. Соркін [64], В. В. Фостяк [67], В. І

Шевченко [71] та інші.

Актуальність зазначених проблем та недостатній рівень вивчення питань капіталізації в сучасних умовах зумовили вибір теми, окреслили об'єкт та предмет дослідження, його мету та основні завдання.

Метою дослідження є розкриття теоретичних основ власного капіталу банків, розкриття діючої практики з проблемних питань капіталізації банків України, а також пошук шляхів для її збільшення.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- уточнити й узагальнити економічну сутність та функції регулювання достатності капіталу банку в Україні;
- розглянути рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку (Базель I, Базель II, Базель III);
- проаналізувати імплементацію рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку в практику зарубіжних країн;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання та недоліків існуючого законодавства щодо достатності капіталу банків України;
- провести аналіз динаміки та структури капіталу банків України та АТ «ОТП БАНК»;
- охарактеризувати порівняльний коефіцієнтний аналіз достатності капіталу банків України та АТ «ОТП БАНК».

Об'єктом дослідження є капітал АТ «ОТП БАНК» та банків України, їх роль у банківській системі.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних положень щодо процесів, що виникають під час формування та використання капіталу банку.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались такі методи досліджень: абстрактно-логічний – для аналізу наукової літератури для системної оцінки; статистично-економічний – для оцінки рівня капіталізації

банківської системи України та АТ «ОТП БАНК»; системного підходу – для обґрунтування висновків та надання пропозицій щодо збільшення рівня капіталізації вітчизняної банківської системи.

Інформаційною базою дослідження є Закони України, інші нормативно-правові акти центральних органів влади, зокрема Постанови та Інструкції НБУ, монографічні дослідження та наукові публікації вчених економістів. Інформаційні джерела для аналітичних розрахунків обмежуються фінансовою звітністю АТ «ОТП БАНК», офіційними даними НБУ та відомостями, що розміщені на офіційних сайтах означених установ.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: Літвякова А. В. Особливості впровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду в практику Українських банків // Стратегії розвитку фінансового ринку України: зб. наук. ст. студ. заочної форми навчання / відп. ред. Н.П. Шульга. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2018. – 398 с. (С.93-99).

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 71 сторінок. В роботі представлено 13 таблиць, 13 рисунків, 3 додатка та використано 71 наукових джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ

1. 1 Економічна сутність та функції регулювання достатності капіталу банку в Україні

Банківський капітал відіграє домінуючу роль у забезпеченні стабільного розвитку банків України. Залежно від його рівня достатності та банківських ресурсів визначається спроможність банків покривати ризики від проведення банківських операцій та їх капітальна стійкість. Складові елементи ресурсів банку зображені в Додатку А.

Достатність капіталу банків можна оцінювати через його спроможність виконувати основні, властиві для нього функції, які відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначаються як захисна, оперативна та регулятивна [17].

Цікавим є дослідження В. Дульської, у якому розширено спектр функцій капіталу банків, котрі підвищують його значущість у забезпеченні стабільного функціонування банків. Автором виокремлено такі функції: поточні (страхова функція для коштів вкладників і кредиторів, інвестиційна, інноваційна, гарантійна, контрольна, нормативна, функція дохідності, оціночна, координуюча) і стратегічні (індикативна, мобілізаційна, комунікаційна, стимулююча) [2, с. 126].

І. Ковзанадзе основною подією у сфері банківського управління та регулювання визначає впровадження стандартів Базеля III, передусім це стосується нових вимог щодо капіталу [9, с. 63].

Розвиток та еволюція Базельських угод відносно вимог щодо капіталу може бути проілюстрована зосередженням уваги на дослідженні фінансових ризиків та їх впливу на банківський капітал. Зазначене проявляється через регулювання складних фінансових установ, як-от хедж-фонди, циклічний характер ризиків та забезпечення достатнього рівня капіталу [13, с. 39].

Сучасна вітчизняна практика оцінювання й регулювання достатності власного капіталу банків визначається насамперед нормативними вимогами

до неї. Національний банк України (НБУ) відповідно до вимог Базеля І установлює нормативи достатності капіталу, які мають дотримуватися банками за будь-яких умов. Принципи розрахунку нормативів НБУ та їхні нормативні значення регламентуються Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків України» [18].

Проаналізувавши підходи до нормативного визначення достатності капіталу банків у міжнародній та вітчизняній практиці, можна простежити, що вони відповідають підходам Безеля І як міжнародному стандарту вимог щодо капіталу [6]. Але слід відмітити, що поправки Базеля І відносно ринкового ризику НБУ враховані частково, зокрема товарний та ризик процентної ставки щодо розрахунку нормативів не включені до цього визначення.

Проблема визначення й оцінки власного капіталу банку набула важливого значення при появі інституту самостійних комерційних банків, і особливо в сучасних умовах несприятливої економічної кон'юнктури. А також тим, що вивчення проблем формування банківського капіталу здійснювали такі вітчизняні економісти, як О. Дзюблук, О. Заруба, А. Мороз, О. Васюренко. Серед російських вчених варто виокремити роботи О. Лаврушина, В. Усоскіна та інших. Належне місце в розробленні цієї проблеми займають праці вчених Заходу зокрема, Г. Айленберга, Г. Асхауера, П. Роуза, Дж. Сінкі, Т. У. Коха [5].

Згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність" **банківський капітал** – це залишкова частка активів після відрахування всіх зобов'язань. З теоретичними підходами щодо тлумачення банківського капіталу можемо ознайомитися в Додатку Б. **За міжнародними стандартами розрізняють такі види власного капіталу банку** [3, с. 201]:

- сплачений акціонерний капітал (zareєстровані й повністю сплачені звичайні акції);
- безстрокові некумулятивні привілейовані акції;

- так звані розкриті резерви – створені за рахунок капіталізації частини перерозподіленого прибутку, доходів від продажу акцій понад їх номінальну вартість першим держателям, публікований нерозподілений залишок прибутку, а також відрахування у резервні фонди;
- приховані резерви – резервні відрахування, мета створення яких не публікується в офіційній звітності банку;
- резерви, в тому числі позабалансові, що виникають у зв'язку з переоцінкою активів (в основному цінних паперів і нерухомості) у результаті коливання їх ринкової ціни;
- термінові субординовані зобов'язання (незабезпечені облігації банку, котрі випускають на термін не менше 5 років), що приймають участь в покритті збитків банку лише при його ліквідації [7].

Класифікацію видів капіталу банку можемо побачити в Додатку В.

Власний капітал виконує декілька функцій, які зобразимо на рисунку 1.1.

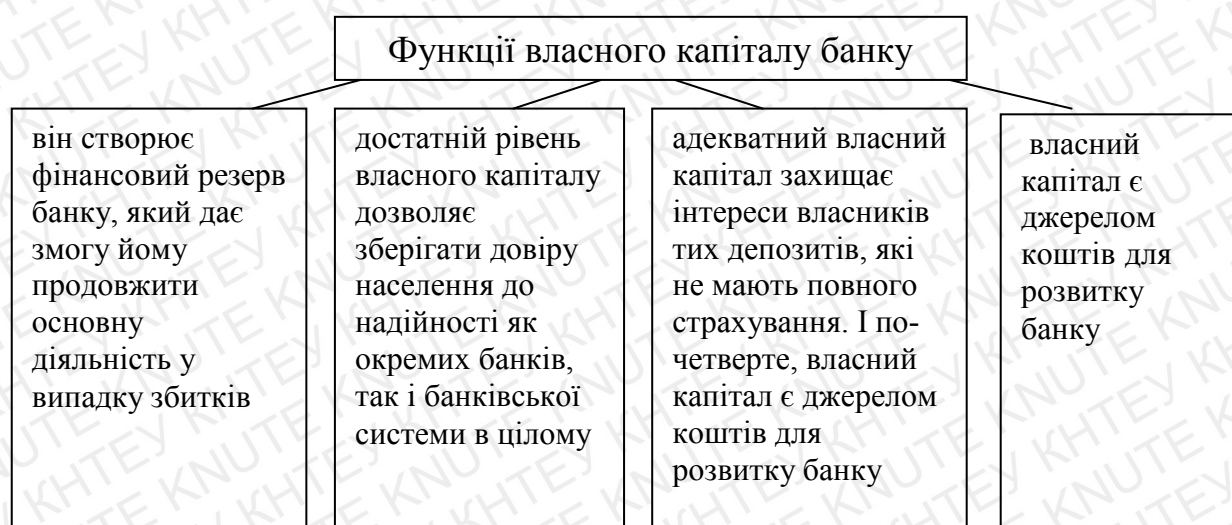

Рис. 1.1 Функції власного капіталу банку*

*Примітка: побудовано автором

Капітал банку є також регулятором його діяльності. Органи нагляду за кредитними організаціями, висуваючи певні вимоги щодо капіталу, задають тим самим норми економічної поведінки, покликані захищати банки від фінансової нестійкості й надзвичайних ризиків. Тому кожна держава

регламентує діяльність своєї банківської системи законодавчо чи шляхом відповідних нормативних актів, встановлюючи стандарти мінімального капіталу для кредитно-фінансових організацій [9].

Для новостворених банків – це є мінімальний розмір початкового, стартового капіталу в грошовому виразі, а для функціонуючих банків вони фіксуються у вигляді певного нормативу, співвідношення, коефіцієнта адекватності (достатності) капіталу [11].

В Україні комерційні банки постійно повинні враховувати у своїй діяльності той факт, що надмірна капіталізація банку, випуск надлишкової кількості акцій порівняно з оптимальною потребою у власному капіталі не є позитивним явищем. Вона негативно впливає на результати діяльності банку. Мобілізація грошових коштів шляхом випуску акцій - дорогий і часто небажаний для банку спосіб фінансування порівняно з іншими джерелами залучення коштів [3]. Тому керівники банків, з одного боку, і органи банківського нагляду – з іншого, намагаються знайти оптимальне співвідношення між величиною капіталу та іншими параметрами діяльності комерційного банку.

Термін "достатність капіталу" відображає загальну оцінку надійності банку. Основними факторами, що визначають необхідну величину банківського капіталу, є різні ризики, котрі приймає на себе кредитна організація, а також якість управління ними [7, с. 125].

Практика української кредитної системи орієнтується на міжнародні стандарти формування капіталу. Запроваджений у 1988 р. Базельським комітетом підхід до визначення достатності капіталу сприяє збільшенню частки неризикованої діяльності банку, характеризує реальний капітал банку та дає змогу порівняти банківські системи різних країн.

Слід зазначити, що застосування нових рекомендацій Базельського комітету в країнах з перехідною економікою, у тому числі в Україні, нині неможливе, оскільки встановлені коефіцієнти, а також процедура їх

застосування й авторизація рейтингових агентств недостатньо адаптовані до реалій цієї групи країн [5].

Проаналізувавши вищенаведену інформацію, можемо сказати, що:

1. Одним із важливих напрямів банківського менеджменту є оцінка власного капіталу банку, визначення відповідності капіталу темпам розвитку активів і нормативним вимогам регулюючих органів. Від зростання капіталу банків суттєво залежать сприятливий інвестиційний клімат у країні та інтеграція банківської системи у світове співтовариство.

2. Проблема достатності капіталу банку протягом тривалого часу-предмет наукового дослідження і суперечок між банками та регулюючими органами.

3. Перші кроки для вирішення проблеми методології оцінки капіталу здійснив Комітет банківського нагляду за діяльністю міжнародних банків, який запропонував методику розрахунку капіталу. Це відбулося в 1988 р. в м. Базелі, де Комітетом банківського нагляду була прийнята Угода з міжнародної уніфікації розрахунку капіталу і його стандартів.

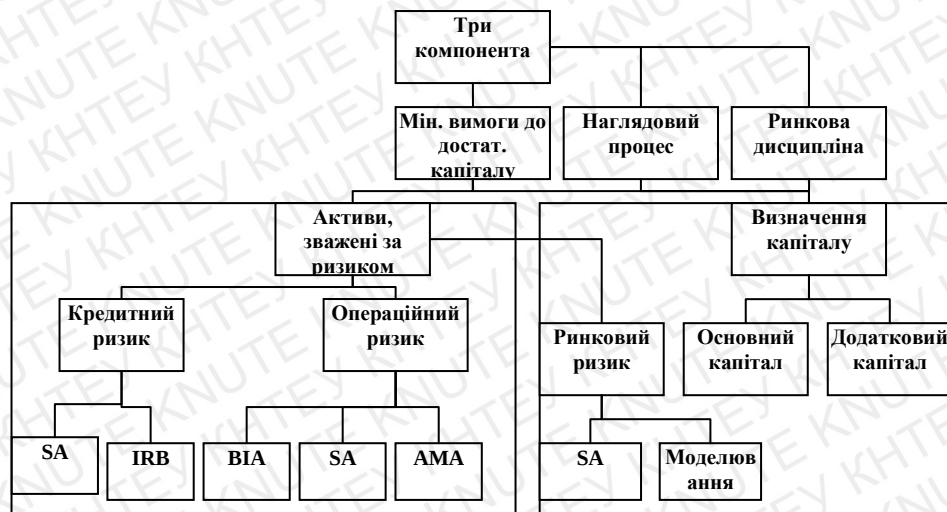
4. У червні 1999 р. опублікована доповідь Базельського комітету, де викладено нові підходи до проблеми забезпечення адекватності капіталу і поліпшення контролю за дотриманням банками пруденційних норм. Оцінюючи в цілому цей документ, варто зазначити, що в ньому міститься ряд цікавих і багатообіцяючих ініціатив. Серед них необхідно насамперед відзначити пропозицію щодо розширення практики використання банками власних систем внутрішньої оцінки ризику активів. При розумному використанні такий підхід міг би підвищити точність визначення мінімального рівня необхідного капіталу, враховуючи особливості й специфічні фактори роботи банку, що не виявляє система стандартних оцінок ризиків. У цьому ж напрямі діє пропозиція про ширше використання зовнішніх кредитних рейтингів, що також є одним із способів диференціації стандартної шкали оцінок [7].

1. 2 Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку

Одним з найважливіших документів, який регулює питання пов'язані з визначенням достатності капіталу банківських установ, являється документ Базельського комітету з банківського нагляду «Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Виправлена версія» (Базель II). Базель II в більшості країн з ринковою економікою замінив попередню угоду про капітал 1988 року (Базель I) з доповненнями 1996 року, які стосувалися оцінки ринкових ризиків. Українська банківська система як і більшість систем світу також іде шляхом впровадження основних принципів Базеля II у свою практику [40]. Оскільки Базель II є основним фундаментальним міжнародним документом у сфері регулювання достатності капіталу банківських установ, зупинимося дещо детальніше на його найважливіших засадах, а також проаналізуємо ступінь застосування їх в українській банківській практиці, і перспективи та напрямки просування засад Базеля II в Україні [50]. Структура Базеля II зумовлена необхідністю висвітлення найважливіших напрямків регулювання достатності капіталу банківських установ, а тому включає наступні три компоненти: мінімальні вимоги капіталу; наглядовий процес; розкриття інформації для підтримки ринкової дисципліни, за допомогою якої фінансові ринки сприяють виконанню наглядовим органом функції контролю за банківськими установами та функції забезпечення дотримання ними мінімальних вимог достатності капіталу [30].

Щодо розбіжностей та змін в Базельських документах щодо капіталу, то зазначимо, що як і в Базелі I, мінімальні вимоги до капіталу залишаються найважливішим елементом Нової угоди. Однак при цьому формалізація наглядового процесу набуває особливого значення, оскільки Базель II замість стандартизованих методів та єдиної класифікації ризиків дозволяє найефективнішим банкам використовувати системи внутрішніх рейтингів для розрахунку мінімальних вимог банківського капіталу. На рис. 1. 2

наведена порівняльна характеристика основних компонентів угод Базель I та Базель II.

де SA – стандартизований підхід
 IRB – підхід, що базується на внутрішніх рейтингах
 BIA - підхід на основі базових індикаторів
 AMA - прогресивний підхід на основі вимірювань

Рис. 1. 2 Огляд нових елементів мінімальних вимог достатності капіталу в рамках Базеля II*

*Примітка: складено автором на основі джерел [36]

Контроль за дотриманням мінімальних вимог достатності капіталу банківських установ традиційно являється найважливішою складовою пруденційного нагляду. Ця роль не змінюється і в Базелі II. У цілому, Базель II не змінив також визначення та компоненти власних коштів банків, встановлені Базелем I. Капітал, визначений наглядовими органами як джерело покриття неочікуваних збитків, складається з акціонерного капіталу та нерозподіленого прибутку (капітал 1 рівня, або основний капітал), і додаткового капіталу (капітал 2 рівня) [9]. Банки можуть залучати і так званий капітал 3 рівня, який включає короткострокові субординовані запозичення, що за певних умов можуть використовуватися для дотримання мінімальних вимог достатності капіталу (рис. 1. 3).

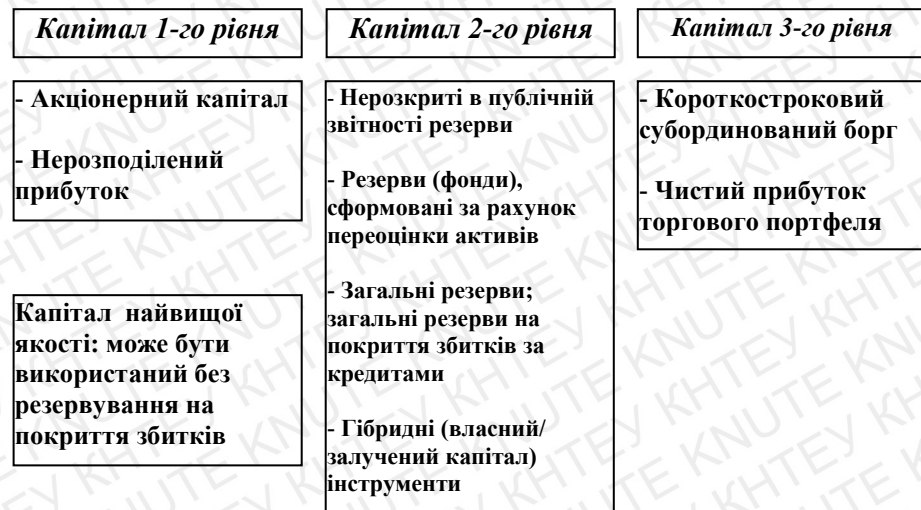

Рис. 1. 3 Структура капіталу, визначена Базельським комітетом з банківського нагляду з метою дотримання банками мінімальних вимог достатності капіталу*

*Примітка: складено автором на основі джерела [8].

Згідно європейського законодавства в рамках Директиви Європейської Ради 96/6/ЄЕС від 15.03.1996 р., і наступних директивах Ради 89/299/ЄЕС від 17.04.1989 р. та 86/635/ЄЕС від 8.12.1986 р. вимоги мінімальної величини капіталу виражаються наступним виразом, зображеним у формулі (1.1):

$$\text{Мінімальний коефіцієнт: } \frac{K}{A} > = 8\% \quad (1.1)$$

де К – регулятивний капітал;

А – активи, зважені за ступенем ризику

*Примітка: складено автором на основі джерела [65, с. 250]

Використання даного виразу на практиці дозволяє одержати числове значення відношення капіталу до активів, зважених за ступенем ризику, яке не повинно бути меншим 8%. При розрахунку активів, зважених за ступенем ризику, банк повинен враховувати і позабалансові інструменти, зважені за відповідним ступенем ризику [65].

Аналогом даного коефіцієнта в українській практиці згідно Постанови НБУ № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28. 08. 2001 р., являється норматив адекватності регулятивного капіталу банківської установи (Н2), який встановлений Національним банком України і відноситься до групи нормативів капіталу [62].

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку [62].

Банку забороняється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал банку в будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведе до порушення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику після їх зменшення на суму:

Під час розрахунку нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику, додається сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та

банківськими металами та виключається величина непокритого кредитного ризику.

Нормативне значення Н2 на сьогодні НБУ встановив на рівні не менше 10%, але все частіше лунають заклики банкірів, щоб в умовах фінансової кризи Нацбанк знизив значення нормативу до 8% (як це прийнято в міжнародній практиці), тим самим вивільнивши частину банківського капіталу для здійснення операцій, або надавши банкам більшої свободи дій щодо ризиковості своїх операцій.

Якщо звернутися до статистики банківської діяльності, то можна констатувати про зниження в 2017 році значення нормативу Н2 з 14,19 % до 13,92 %. Зменшення адекватності регулятивного капіталу – результат випереджаючого зростання активів, зважених за ризиком, щодо збільшення регулятивного капіталу банків. За 2017 рік активи, зважені за ризиком, зросли на 78,9 % (на 229 млрд. грн.) – до 519 млрд. грн. [59].

Основну масу активів, зважених за ризиками, становлять активи зі 100 % коефіцієнтом ризику – 74,4 %, за рік вони підвищилися на 79,2 % – до 498 млрд. грн. Активи, зважені на коефіцієнт ризику 50 %, становлять 4,9 % активів, активи з коефіцієнтом ризику 0 % – 17,6 % активів.

Як бачимо, спостерігається деяке зниження значення нормативу адекватності регулятивного капіталу, яке, проте, ще цілком не відображає наслідків прогресуючої фінансової кризи. На нашу думку, протягом певного періоду часу буде спостерігатися подальше зниження значення цього показника, а тому зменшення його нормативного значення на 1-2% вважаємо доцільним.

Щодо посилення роботи Національного банку України в напрямку запровадження найважливіших Базельських принципів в українську банківську практику, то необхідно підкреслити, що НБУ розпочата робота в напрямі забезпечення врахування ринкових ризиків під час визначення адекватності регулятивного капіталу банку відповідно до вимог документа Базельського комітету "Поправка до Угоди про капітал для включення

ринкових ризиків"[5]. Першим результатом цієї роботи було внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні в частині врахування валютного ризику під час розрахунку адекватності регулятивного капіталу (постанова Правління Національного банку України від 17. 12. 2007 № 458) [63].

Цими самими змінами передбачено вимогу щодо підтримки банками достатнього рівня регулятивного капіталу для покриття ризику, який виникає у зв'язку з перевищенням обсягів активних операцій за строком погашення більше 1 року над пасивними операціями з аналогічним строком до погашення.

Повертаючись до умов Базеля II зазначимо, що Новою угодою про капітал передбачені три різні варіанти розрахунку кредитного та операційного ризиків (див. рис. 1.1): підхід, що базується на внутрішніх рейтингах (IRB), підхід на основі базових індикаторів (BIA), прогресивний підхід на основі вимірювань (AMA). Базельським комітетом визнана недоцільність збереження єдиного стандарту оцінки ризиків всіма банками. Замість цього запропоновані три підходи для оцінки кредитного та операційного ризиків. Ці підходи відрізняються між собою ступенем точності оцінки ризиків, що дозволяє банкам і наглядовим органам обрати найбільш прийнятний підхід, який відповідає розміру, рівню розвитку та позиції на ринку кожної окремої банківської установи. Використання «прогресивніших», удосконалених моделей оцінки ризиків в практиці банку може сприяти зниженню вимог мінімальної величини банківського капіталу. Тобто, фактично нові умови Базеля II відповідають ризик-орієнтованому підходу в банківському нагляді і [55].

Базелем II передбачено також подальше використання стандартизованого методу вимірювання ризиків, який багато в чому аналогічний підходу, зафіксованому в Базелі I і головна ціль застосування якого полягає в знаходженні балансу між простотою і точністю. В межах цього підходу встановлюються фіксовані коефіцієнти ризику для кожної

категорії активів, однак передбачається також можливість використання зовнішніх кредитних рейтингів, що підвищує точність відповідних оцінок [12]. Базельський комітет вважає, що більшість банків буде використовувати стандартизований підхід у якості першого кроку в напрямку до «прогресивного» підходу або як такий, що найбільше відповідає їх діяльності та характеру прийнятих ризиків [12].

В другому компоненті Базеля II викладені ключові засади банківського нагляду, які полягають у засвідченні того факту, що капітал банку відповідає характеру та обсягу ризиків, ним прийнятих [11]. Згідно з Базельськими принципами наглядовий процес передбачає своєчасне втручання наглядового органу в діяльність банку у випадку, якщо капітал банку не покриває його потенційні ризики, а конкретніше:

1. Наглядові органи виходять із того, що банки при здійсненні своєї діяльності підтримують достатність капіталу на рівні, який перевищує мінімально встановлений.
2. Банк повинен використовувати методики оцінки достатності сукупного капіталу у їх взаємозв'язку з характером та обсягами прийнятих ним ризиків, а також стратегією підтримки різних рівнів капіталу.
3. Наглядові органи повинні перевіряти та аналізувати адекватність внутрішньобанківських оцінок достатності капіталу та стратегії підтримки капіталу, а також дотримання банками регулятивних вимог достатності капіталу.
4. Наглядові органи повинні вживати негайні заходи при виникненні загрози зниження рівня достатності капіталу нижче мінімально встановленого наглядовим органом значення [31].

Так, якщо проаналізувати стан та динаміку дотримання банками України значення мінімального розміру регулятивного капіталу банків, то необхідно відмітити позитивні тенденції в цьому напрямку. У 2017 році спостерігалось значне нарощування банками регулятивного капіталу – на 31,1 млрд. грн., або на 75,6 % – до 72,3 млрд. грн. (9,7 млрд. євро), що становить 10,2 % ВВП.

Третій компонент Базеля II встановлює мінімальні вимоги до обсягу та складу інформації, яка підлягає оприлюдненню. Така оприлюднена достовірна інформація дозволяє іншим учасникам ринку оцінити діяльність банку, достатність його капіталу, та дотримання ним ринкової дисципліни. Однак, при цьому Базель II не скасовує такої практики, коли наглядові органи утримуються від широкого оприлюднення своїх висновків відносно окремих банків. Нові мінімальні вимоги достатності капіталу Базеля II доповнюють вимоги щодо розкриття інформації, передбачені бухгалтерським обліком та фінансовою звітністю банківських установ. Встановлюючи обов'язковість розкриття певної інформації і забезпечуючи достовірність цієї інформації щодо всіх банків, третій компонент Базеля II покликаний зміцнити ринкову дисципліну – інструмент, який сприяє завданням наглядового органу з підтримки надійної та стійкої банківської системи [60].

Національним банком України було взято до уваги умови Базеля II щодо виокремлення трьох підходів до оцінки кредитного, операційного та ринкового ризиків. В міжнародних стандартах визначаються такі варіанти оцінки ризику: підхід, що базується на внутрішніх рейтингах (IRB), підхід на основі базових індикаторів (BIA), прогресивний підхід на основі вимірювань (AMA). Застосування даної методики розрахунку ризиків дозволяє банкам і наглядовим органам обрати найбільш прийнятний підхід, який відповідає розміру, рівню розвитку та позиції на ринку кожної окремої банківської установи [1, с. 263]. Проте, конкретних заходів щодо наближення вітчизняної банківської практики до положень Базеля II наразі не було вжито. В Україні відсутнє відповідне правове поле щодо впровадження концепції оцінювання системних та індивідуальних ризиків банків як на макро-, так і на макрорівні [31]. Однак, окремі банки України почали впроваджувати вимоги Базеля II і запровадили систему внутрішнього рейтингування клієнтів (наприклад, Укрексімбанк, Райффайзен Банк Аваль, ОТП Банк та інші). З метою подолання кризи в банківській сфері України, НБУ варто працювати над впровадженням принципів Базельського комітету, а саме (рис. 1. 4):

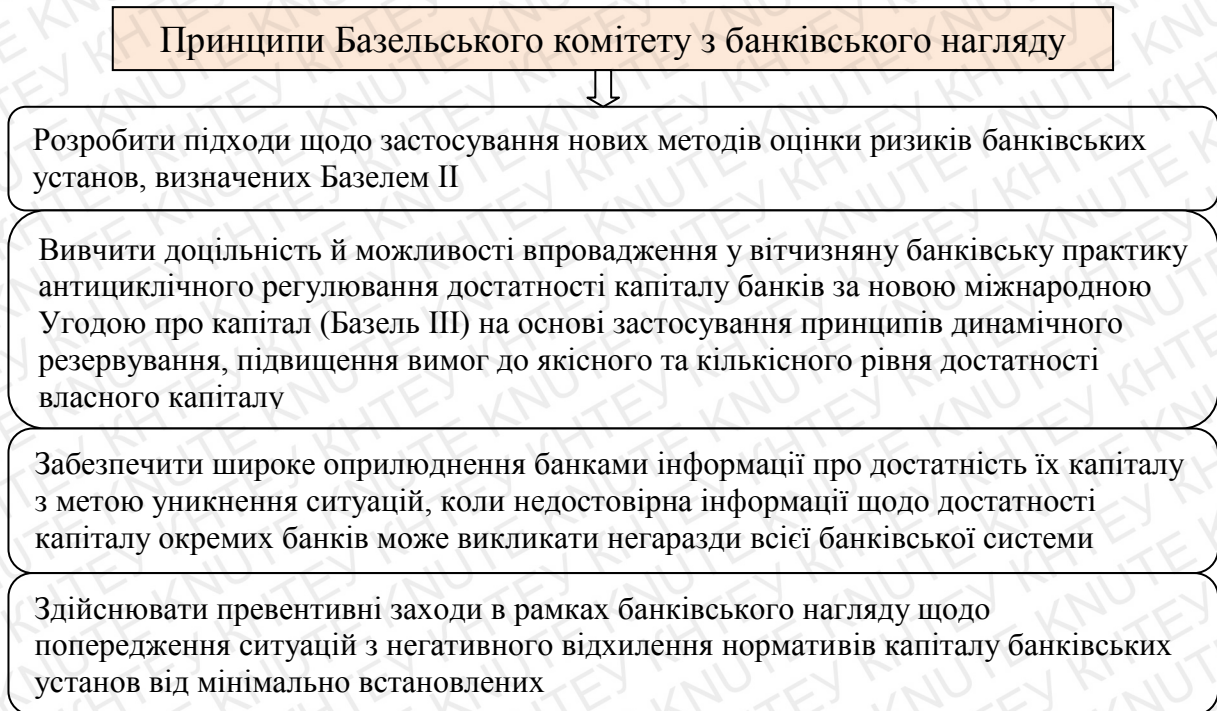

Рис. 1. 4 Огляд принципів Базельського комітету з банківського нагляду, які варто впровадити з метою подолання кризи в банківській сфері України*

*Примітка: побудовано автором

Таким чином, впровадження наведених заходів дасть змогу гармонізувати українське банківське законодавство відповідно до європейських норм та наблизити практику регулювання капіталу банків до міжнародних стандартів з урахуванням особливостей функціонування вітчизняної банківської системи.

1. 3 Імплементация рекомендацій Базельського комітету (Базель III) з банківського нагляду щодо достатності капіталу банку в практику зарубіжних країн

Світова фінансово-економічна криза спричинила багато негативних наслідків як в загальноекономічному масштабі, так і в банківській сфері зокрема. Вона показала слабкість тогочасної моделі функціонування банків. Їх резерви капіталу були замалими і занадто низької якості. Також банки не мали відповідної фінансової ліквідності, тому в критичній ситуації відчули

брак готівки. Окрім того, банки залучили занадто багато активів відносно власного капіталу, а в момент загострення кризи вартість багатьох із таких активів різко спала. Коли банки почали одночасно продавати ці активи, ціни спали ще більше, що додатково погіршило ситуацію [45].

Виклики глобальної фінансової кризи змусили Базельський комітет з банківського нагляду в грудні 2010 р. прийняти два документи — «Базель III»: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» і «Базель III: Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу». Зауважимо, що нові стандарти є реформою регулювання капіталу і ліквідності на міжнародному рівні, спрямованою на зміцнення банківського сектору, поліпшення його здатності витримувати шоки, що виникають унаслідок фінансових і економічних стресів, незалежно від джерела їх походження, а також на зміцнення банківського регулювання і нагляду [45].

Широке коло питань, що виникли під час розробки та дискусійного обговорення ключових положень нової Базельської угоди, знайшли відображення у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема «Базель III» досліджують О. Дзюблюк, Ж. Довгань, Н. Задерей, В. Мотузінський, Н. Торконяк, О. Чуб та ін. Однак оцінка впливу нової Базельської угоди на формування світової банківської архітектури та управління ліквідністю банківської системи залишається дискусійною.

«Базель III» враховує, з одного боку, більш ефективні способи оцінки та обмеження ризиків ліквідності, з якими мають справу фінансові установи, а з іншого боку, дає змогу краще розуміти ризики ліквідності на ринку. Проте «Базель III» не є заміною «Базель II» та не відміняє його дію, вони є доповненням до угоди про капітал 1988р. («Базель I») [5, с. 83]. Тобто попередні регульовальні норми не втратили своєї актуальності, а залишаються чинними. Реалізація нових стандартів означає для багатьох банків необхідність залучення нових ліквідних коштів, насамперед за рахунок емісії акцій [5, с. 84].

Важливими ознаками нових капітальних стандартів за «Базель III» можна вважати: 1) поліпшення якості структури власного капіталу банків; 2) істотне підвищення необхідної квоти капіталу; 3) зменшення системного ризику; 4) наявність достатнього часу для переходу на нові нормативи регулювання. За своєю суттю ініціативи Базельського комітету з банківського нагляду спрямовані на посилення вимог до капіталу і ліквідності банків. Так підвищилися вимоги до якості і достатності капіталу та вимоги до покриття ризиків.

При формуванні основних положень «Базель III» було визначено дві групи недоліків, які необхідно терміново усунути: ризики, властиві торговельному портфелю, та ризики, пов'язані з мінімальними вимогами достатності капіталу [70]. Також Комітетом було запропоновано додаткові заходи, спрямовані на підвищення достатності капіталу:

- запроваджено вимоги з розрахунком коефіцієнта вартості ризику в кризовій ситуації (Stressed Value at Risk);
- формування додаткових резервних відрахувань для покриття ризику дефолту торговельного портфелю;
- запровадження динамічного резервування, при якому резерви на можливі втрати формуються на фазі кредитного буму й витрачаються в період кризи, не створюючи тиску на рентабельність та власний капітал [3, с. 89].

Переглянемо структуру пропозицій «Базель III» в таблиці 1. 1.

Таким чином, ці рекомендації були спрямовані на вдосконалення існуючих стандартів банківського нагляду задля підвищення стійкості світової банківської системи в умовах впливу кризових явищ.

Таблиця 1.1

Структура пропозицій «Базель III»*

1	Мінімальні вимоги до капіталу, таргетування	визначення капіталу, антикризовий резервний буфер, коефіцієнт левериджу, мінімальні вимоги до достатності капіталу, управління систематичним ризиком, ризик невиконання контрагентом своїх зобов'язань.
2	Вимоги до активів, зважених за ризиком (Risk weighted assets, RWA)	торговельний портфель, сек'юритизація.
3	Вимоги до підтримання ліквідності	коефіцієнт покриття, коефіцієнт достатності капіталу, коефіцієнт стійкості пасивів.

*Примітка: складено автором на основі джерела [4]

У таблиці 1.2 показано основні вимоги до капіталу відповідно до положень «Базель II» та «Базель III». Отже, згідно з новою угодою, збільшено розмір статутного капіталу з 2% до 4,5%. Причому банки змушені створювати додаткові «заморожені» резерви, так званий буферний капітал у розмірі 2,5% від статутного капіталу банку після відрахування дивідендів.

Таблиця 1.2

Вимоги до формування капіталу (% до активів зважених на ризики)*

Капітал	«Базель II»	«Базель III»
Статутний капітал		
Мінімальний	2,0	4,5
Буферний капітал (заморожений резерв)	-	2,5
Необхідний	-	7,0
Капітал 1-го рівня		
Мінімальний	4,0	6,0
Необхідний	-	8,5
Регулятивний капітал		
Мінімальний	8,0	8,0
Необхідний	-	10,5
Антициклічний резерв		
Необхідний	-	0,25

*Примітка: складено автором на основі джерела [4]

Таким чином, необхідний розмір статутного капіталу відносно активів, зважених на ризик, становить 7%, тобто дорівнює сумі мінімального значення та розміру буферного капіталу.

Капітал першого рівня збільшено з 4% до 6%. З урахуванням буферного капіталу ця норма становить 8,5%. Не відбулося змін щодо показника відношення регулятивного капіталу до активів, який залишився на рівні 8% (10,5% з буферним капіталом).

Новою вимогою Базельського комітету також є формування динамічного резервування. Суть якого полягає у накопиченні коштів на фазі кредитного буму й витрачання в період кризи, не створюючи при цьому тиску на рентабельність та власний капітал. Попередня система передбачала створення резервів на можливі втрати в момент дефолту, що сприяло нагнітання і так уже складного становища банку [28].

Відповідно, до результатів досліджень, проведених Базельським комітетом, для відповідності наведених норм банкам потрібно докласти значних зусиль для нарощування капіталу [67]. Важливим, на наш погляд, також є надання банкам «пільгового періоду», тобто реалізація нових стандартів відбувається поетапно, що дозволяє акумулювати капітал та водночас забезпечувати фінансування кредитно-інвестиційних операцій (табл. 1.3). Запровадження нових вимог є поступовим, і реформа повинна бути завершена в 2019 році.

Варто зауважити, що такі країни Євросоюзу як Болгарія, Литва, Іспанія, Швеція, Естонія, Словаччина до впровадження вимог щодо підвищення обсягів капіталу першого рівня висунули певні зауваження, а саме з приводу встановлення його мінімального рівня з вимогою надання їм при цьому більшої гнучкості. Проте банківські системи США, Великобританії, Швейцарії, Нідерландів, Люксембургу, Бельгії національні стандарти яких відповідають або максимально наближені до вимог Базельського комітету поставилися схвально до запропонованих нововведень та очікують на позитивний ефект [10, с. 28].

Таблиця 1.3

Етапи впровадження вимог «Базель III»*

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Базовий капітал першого рівня/RWA, %	3,5	4,0	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Буферний капітал/RWA, %	-	-	0,62	1,2	1,8	2,5	2,5
Контрциклічний капітал, %	-	-	-	0,6	1, 2	1,8	2,5
Акціонерний капітал + буфер, %	3,5	4,0	4,5	5,1	5,7	6,3	7,0
Коефіцієнт достатності капіталу, %	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Достатність капіталу + буфер, %	8,0	8,0	8,0	8,6	9,2	9,8	10,5

*Примітка: складено автором на основі джерела [4]

Проте банківські системи США, Великобританії, Швейцарії, Нідерландів, Люксембургу, Бельгії національні стандарти яких відповідають або максимально наближені до вимог Базельського комітету поставилися схвально до запропонованих нововведень та очікують на позитивний ефект [10, с. 28].

Підсумовуючи можемо зауважити, що вимоги Базельського комітету мають як свої переваги, так і недоліки та не всіма національними системами сприймаються позитивно у повному обсязі. Основні переваги «Базель III» зображено на рис. 1. 5.

Це сприяє підвищенню довіри до банківської системи з боку населення та забезпечує зміцнення банківських установ у довгостроковій перспективі.

Проте, існують і негативні наслідки запровадження «Базель III» в практику українських банків (рис. 1. 6).

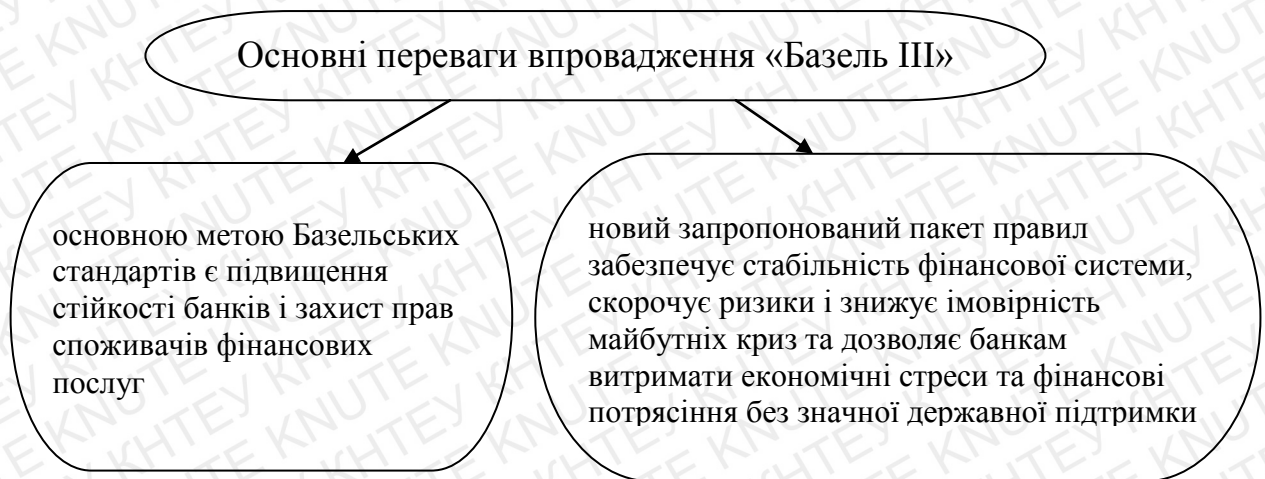

Рис. 1. 5 Основні переваги впровадження «Базель III»*

*Примітка: побудовано автором

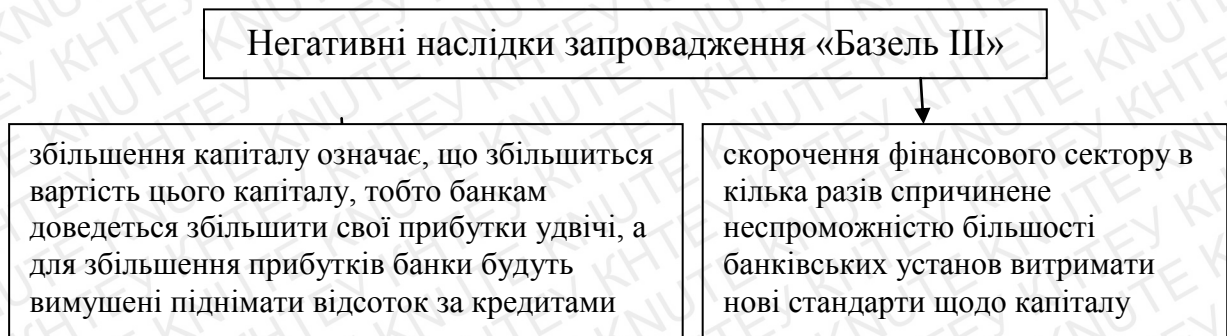

Рис. 1. 6 Негативні наслідки запровадження «Базель III»*

*Примітка: побудовано автором

Щодо відповідності вітчизняної економіки новим Базельським стандартам, то в сучасних умовах банківський сектор відповідає вимогам «Базель I» і лише окремі банківські установи з іноземним капіталом приведені у відповідність із стандартами «Базель II» [50].

Отже, незважаючи на дискусії щодо питань доцільності впровадження нових Базельських вимог у вітчизняну практику, «Базель III» дає змогу розширити можливості банківського сектору з протистояння потрясінням, незважаючи на джерело ресурсів, спонукає банки збільшувати рівень капіталізації та якість капіталу. Упровадження нових стандартів є одним із кроків для стабілізації вітчизняного фінансового ринку та частиною процесу євроінтеграції України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ АТ «ОТП БАНК»

2. 1 Аналіз динаміки та структури капіталу банків України та АТ «ОТП БАНК»

В питанні про структуру капіталу банку важливу роль відіграє українське законодавство щодо регулювання достатності капіталу банків. З метою забезпечення рівня капіталізації банківської системи НБУ вживає заходи нормативно-правового характеру. Щоб повноцінно зрозуміти динаміку та структуру капіталу українських банків, на нашу думку, не завадить звернути увагу на існуюче законодавство щодо достатності капіталу банків України. Одним з інструментів регулювання достатності капіталу банку можна вважати вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Здійснювати банківські операції, не маючи певних гарантій, які забезпечуються необхідним розміром статутного капіталу, не можна. Органи нагляду певною мірою відповідальні за збереження коштів вкладників, тому що одним із завдань НБУ є підтримка стабільності функціонування банківської системи та захист клієнтів.

Згідно з міжнародною практикою та чинним законодавством України вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу встановлюється лише на момент реєстрації банку. Створення банків передбачено лише у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку.

Відповідно до ст. 31 ЗУ «Про банки і банківську діяльність від 07.12.2000 № 2121-III» мінімальний розмір статутного капіталу на день реєстрації нового банку не може бути менше 500 млн. грн., станом на 01.12.2018 р. [58].

До капіталу пред'являються дві вимоги – мінімальний розмір капіталу банку і адекватність його рівня ризику. В подальшому показник мінімального статутного капіталу на момент реєстрації банку приймається

НБУ як база для встановлення нормативу мінімального регулятивного капіталу і для діючих банків в цілому [12].

Відповідно до Постанови НБУ № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28. 08. 2001 р., регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків. Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер та його розмір піддається змінам [62].

Слід зазначити, що НБУ має право змінювати мінімальний розмір регулятивного капіталу з огляду на економічний стан країни, на зміну кон'юнктури на світових фінансових і валютних ринках.

Так, станом на 21.12.2017 р. Національний банк України прийняв рішення змінити графік досягнення мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу для банків України [57].

За даними НБУ, станом на 22.12.2017 р. адекватність капіталу невеликих банків суттєво (більш, ніж у два рази) перевищує нормативне значення. За результатами діагностики якості активних операцій лише чотири банки з групи невеликих потребували докапіталізації через незадовільну якість кредитного портфеля [57].

Відтак, об'єктивні фактори дозволили без створення додаткових ризиків для фінансової стабільності пом'якшити графік приведення банками мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу до встановлених вимог.

При визначенні строків нового графіку було проведено обговорення з банківською спільнотою, Незалежною асоціацією банків України, профільним комітетом Верховної Ради та Міжнародним валютним фондом.

Передбачено наступні зміни до графіку приведення банками статутного та регулятивного капіталу до мінімального розміру (табл. 2.1).

Таблиця 2. 1

Графік приведення банками статутного та регулятивного капіталу до мінімального розміру станом на 21.12.2017 р.*

Сума, млн грн	Попередній графік, строки	Актуальний графік, строки
300	з 11.07.2018	з 11.07.2020
400	з 11.07.2019	з 11.07.2022
450	з 11.01.2020	-
500	з 11.07.2024	з 11.07.2024

*Примітка: побудовано автором на основі джерела [57]

Дане рішення затверджено постановою Правління Національного банку України від 21 грудня 2017 року № 136 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України", яка набирає чинності з 23 грудня 2017 року.

За даними НБУ, станом на 11 грудня 2017 року 42 банки мали статутний капітал менше 300 млн грн [57].

Сьогодні виділяють такі основні напрямки капіталізації, які здійснюються банками (рис. 2.1):

Основні напрямки капіталізації, які здійснюються банками України

нарощування банківського капіталу шляхом реінвестування прибутку;
залучення банком коштів на умовах субординованого боргу;
вихід банків на первинних та вторинний ринок цінних паперів;
концентрація капіталу банків за рахунок злиття і поглинання;
залучення іноземного капіталу в банківську сферу та ін.

Рис. 2. 1 Основні напрями капіталізації, яка здійснюється банками України

*Примітка: побудовано автором

Банкам може бути встановлено перехідний період для нарощування капіталу у випадку наявності програми капіталізації у них, якщо нормативи мінімального розміру регулятивного капіталу значно підвищуються.

Так, Постановою НБУ № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28. 08. 2001 р., Національний банк України зобов’язав банки підвищити мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) до 500 млн. грн., до 11.07.2024 року.

За офіційними даними НБУ, за 2017 рік статутний капітал банківського сектору збільшився на 84 млрд грн. (у банках, платоспроможних станом на 01.01.18) або на 20. 4% [61]. Основний чинник – докапіталізація держбанків. Динаміку обсягу регулятивного капіталу та рівень адекватності капіталу зобразимо на рис. 2. 2. Структуру регулятивного капіталу банків України зображено на рис. 2. 3.

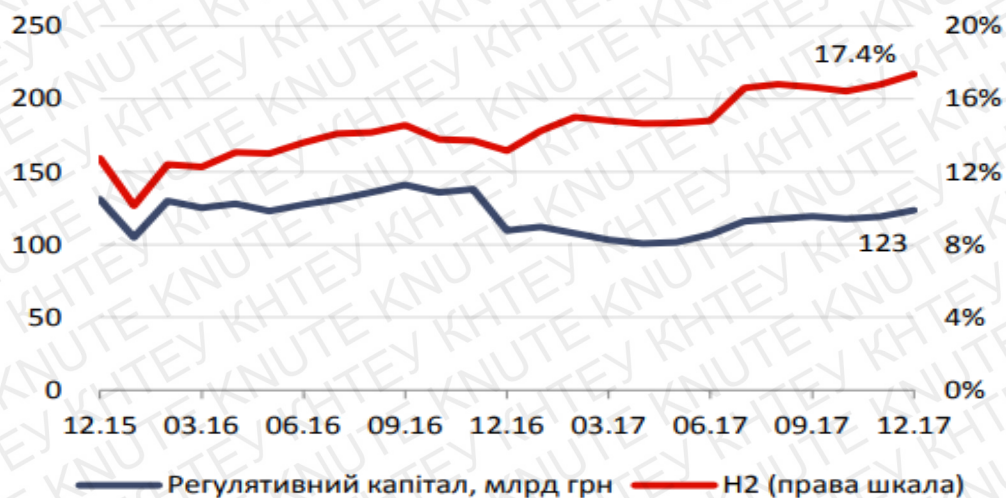

Рис. 2. 2 Динаміка обсягу регулятивного капіталу та нормативу адекватності регулятивного капіталу банків України протягом 2015-2017 рр., (поквартально)*

*Примітка: складено автором на основі джерела [61]

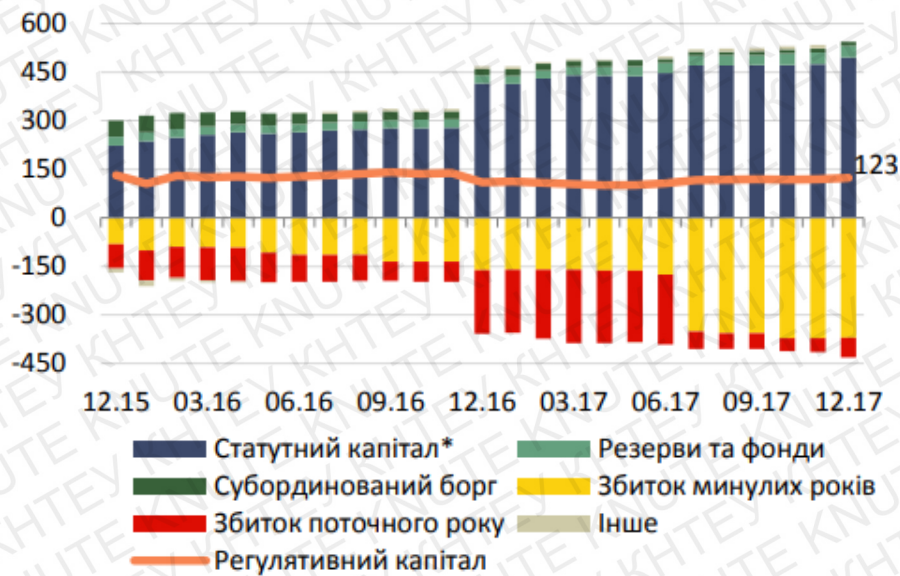

Рис. 2. 3 Динаміка складових регулятивного капіталу банків України за 2015 – 2017 рр., (поквартально), млрд. грн.*

*Примітка: складено автором на основі джерела [61]

На рис. 2. 2 та 2. 3 бачимо, що з 2015 р. по 2017 р. регулятивний капітал зріс на 16. 4 млрд грн. (у банках, платоспроможних станом на 01.01.18) або 15. 3%. Рівень адекватності капіталу в цілому по системі виріс. Зареєстрований та незареєстрований статутний капітал станом на 01.12.2017 року також збільшився.

Серед українських банків АТ «ОТП Банк» має генеральну ліцензію НБУ на проведення валютних операцій та здійснює весь спектр банківських послуг, які є на ринку, з обслуговування корпоративних та приватних клієнтів відповідно до міжнародних стандартів. Будь-який аналіз та характеристика банку неможлива без аналізу статистичної інформації. Аналіз буде проведено в розрізі власного капіталу. АТ "ОТП Банк" має наступний рейтинг серед банків України (табл. 2.2).

Як свідчать дані таблиці 2.2, за результатами до початку 2018 року АТ «ОТП Банк» займає восьме місце за обсягом власного капіталу, який станом на 01.01.2018 року складав 3280 млн. грн..

Таблиця 2.2

**Динаміка обсягу власного капіталу банків України
протягом 2016 - 2018 рр. (станом на 01.01), млн. грн.***

№	Банк	Власний капітал			Приріст, %
		2016 р.	2017 р.	2018 р.	
1	Райфайзенбанк Аваль	10 072	9 634	9 488	-5,79
2	Укргазбанк	4 989	5 297	5 625	12,74
3	Сбербанк	3 722	3 632	5 236	40,06
4	УкрСиббанк	1 970	4 104	4 960	151,77
5	ПУМБ	4 048	4 539	5 264	30,03
6	Укрсоцбанк	12 817	16 960	3 409	-73,40
7	Альфа-Банк	3 312	3 311	3 692	11,47
8	Промінвестбанк	4 129	5 149	8 965	117,12
9	Crédit Agricole	2 472	2 475	3 264	32,03
10	ОТП Банк	1 646	2 560	3 280	99,27

*Примітка: складено автором на основі джерела [59]

У відсотковому виразі приріст власного капіталу банку складає 99, 27%, а у абсолютному - капітал банку зріс на протязі періодів на 1634 млн. грн., що в порівнянні із іншими банками групи є достатнім зростанням.

Визначальну роль у розмірі динаміки капіталу банку відіграє також фінансовий результат. Адже, капітал банку є регулятором його фінансової діяльності. Проаналізуємо фінансові результати АТ "ОТП Банк" за період від 1 квартал 2016 р. по 3 квартал 2018 р. з обсягом зазначеного власного капіталу в таблиці 2. 3.

За даними таблиці 2. 3 бачимо що за період від 1 кварталу 2016 року до теперішнього часу, до 3 кварталу 2018 року АТ «ОТП Банк» покращив свої показники фінансової діяльності. Зокрема, покращився показник резервів під кредитні ризики, власний капітал від 2017 року і до звітного періоду збільшився більше ніж в 1,5 рази, що свідчить про успіх у фінансовій діяльності банку.

Таблиця 2.3

**Фінансові результати АТ «ОТП Банк» протягом
1 кварталу 2016 р. - 3 кварталу 2018 р., млн.грн***

Назва показників	1 кв. 2016	1 кв. 2017	3 кв. 2018
Резерви під кредитні ризики	-13 205	-9 606	-6 814
Власний капітал	1 967	2 852	4 781
Статутний капітал	6186		
Загальний розмір вкладів	19 393	22 913	25 741
Депозити фіз. осіб	9 376	9 079	11 069
Зобов'язання	20 683	23 590	27 428
Чистий прибуток	327	279	1 539

*Примітка: побудовано автором на основі джерела [58]

Зазначені результати свідчать про правильну стратегію розвитку банку, правильно поставлені задачі та пріоритети, успішний розвиток та довіру клієнтів до банку.

2. 2 Порівняльний коефіцієнтний аналіз достатності капіталу банків

України та АТ «ОТП БАНК»

У вітчизняній банківській практиці відповідно до вимог Базеля II Компонента I «Мінімальні вимоги до капіталу» не запроваджені підходи до покриття капіталом операційного ризику.

Порівнюючи вимоги Базеля III до капіталу з вітчизняними пруденційними вимогами, можна визначити основні тенденції їх реалізації, зокрема: основний капітал вітчизняних банків є капіталом найвищої якості; вимоги щодо буферів капіталу банків не застосовувались, але нормативною базою НБУ передбачено його втілення в життя, починаючи з січня 2020 р., а саме: із 01.01.2020 р. – у розмірі 0,625 %; 01.01.2021 р. – у розмірі 1,25 %; 01.01.2022 р. – у розмірі 1,875 %; 01.01.2023 р. – у розмірі 2,5 %; коефіцієнт левериджу, який дорівнює 3 %, що встановлений Базелем III для додаткової

оцінки достатності капіталу, є аналогом діючого нормативу НЗ. Підвищення нормативу до рівня 10,5 % суттєвого впливу на банківський капітал не спричинить, оскільки його значення станом на 01.01.2017 р. становило 12,69 % [18; 19].

Станом на 01 січня 2018 року ліцензію Національного банку України мали 82 банківські установи (в т.ч. 38 банків з іноземним капіталом). З початку 2017 року кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 14. Загалом, станом на 01.01.2018 р., з початку 2014 року внаслідок погіршення платоспроможності до 87 банківських установ було запроваджено тимчасову адміністрацію. В двох установах тимчасова адміністрація продовжує працювати. Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом року в структурі власності БСУ відбувались перегрупування [51,с.1]. Станом на 01 січня 2018 року структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 32%, державні банки – 55%. За підсумками 2017 року чисті активи банківської системи України збільшились. Їх обсяг станом на 01.01.2018 р. відповідав 1,336 млрд. грн. проти 1,256 млрд. грн. на початок року (+6,4%). Ключовими чинниками коливання обсягу активів банківської системи в досліджуваному періоді виступали: динаміка курсу національної валюти, нарощення вкладень в ОВДП, збільшення обсягу кредитного портфелю банків, а також виведення частини комерційних банків з ринку. Суттєвий вплив курсових коливань на сукупний обсяг активів пояснюється тим, що станом на 01.01.2018 р. частка валютних активів БСУ відповідає 37,9% (41,3% станом на 01.01.2017 р.). Спостерігається тенденція до збільшення частки ОВДП в портфелі цінних паперів, станом на 01.01.2018 вони складають 84,7% (76,8% на 01.01.2017 р.) [51, с.1]

З огляду на значні обсяги докапіталізації певних банків і виключення із порядку розрахунку статистичних показників НБУ банків, які визнано неплатоспроможними, обсяг власного капіталу банківської системи України

протягом 2017 року збільшився на 39,8 млрд. грн. та станом на 01.01.2018 р. складав 163,6 млрд. грн. Адекватність регулятивного капіталу станом на 01.01.2018 р. є вищою за граничний мінімум (10%) та складає 16,1% [51, с.2].

За підсумком 2017 року кількість банківських установ, обсяг статутного капіталу яких був меншим за 200 млн. грн. складає 2 банки, в одного з таких банків сума статутного капіталу, включаючи незареєстрований, перевищує 200 млн. грн. Нагадаємо, що за підсумками попереднього року, кількість банків, обсяг статутного капіталу яких був меншим за 200 млн. грн., відповідала 40. За підсумком 2017 року доходи банків України, у порівнянні з результатом минулого року, зменшилися на 6,53% і становили 178,23 млрд. грн. Водночас, скоротилися витрати на 42,1% – до 202,59 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності БСУ за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн. (-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Збільшення доходів протягом 2017 року пов'язане в першу чергу зі зменшенням відрахувань в резерви, обсяг яких скоротився на 149,6 млрд. грн., та станом на 01.01.2018 р. відповідав 48,7 млрд. грн., а також зростанням чистого процентного й чистого комісійного доходу. Серед найбільш прибуткових за підсумком 2017 року були банки з іноземним капіталом Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк та Креді Агріколь Банк. На топ-3 найбільш прибуткових банків за підсумком 2017 року припадало 44,2% загального обсягу прибутку, отриманого БСУ [51,с.2].

Забезпечення достатнього рівня капіталу банків неможливе тільки за рахунок підвищення пруденційних норм. Сучасні умови розвитку банківського бізнесу вимагають використання ринкових механізмів, які дозволяють власними зусиллями нарощувати капітал банків [48, с. 21].

На нашу думку, доцільною є подальша трансформація стандартів Базеля III, які посилюють вимоги щодо якісного наповнення капіталу банків за рахунок реальних активів. До складу капіталу будуть включені реальні котирувані звичайні акції та нерозподілений прибуток, і за жодних обставин – фіктивні активи.

Відповідно до Базеля III всі банки незалежно від спеціалізації та розміру капіталу повинні будуть забезпечувати: скорочення неефективного капіталу та збільшення ліквідності, виходячи з реалізації нових правил; реструктуризацію бухгалтерських балансів для покращення якості капіталу та скорочення потреби у надлишковому капіталі, що забезпечує ефективне управління обмеженими ресурсами [48, с. 23].

Оскільки індикаторами банківського сектору України є обов'язкові економічні нормативи капіталу (Н1, Н2), пропонуємо розглянути стан дотримання окремими банками України зазначених показників в таблиці 2. 4.

Таблиця 2. 4

**Дотримання обов'язкових економічних нормативів капіталу
банками України станом на 01. 11. 2018 р.***

№ з/п	Банк	Н1, Регулятив-ний капітал, тис. грн	Н2, Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)
1	АТ "Укрексімбанк"	10 919 026	12,31
2	ПАТ "Промінвестбанк"	3 228 516	15,33
3	ПАТ "ПУМБ"	5 091 045	15,27
4	АТ "ОЩАДБАНК"	13 449 357	15,77
5	АТ "УкрСиббанк"	6 476 480	21,90
6	АТ "Райффайзен Банк Аваль"	9 830 359	18,05
7	АТ "ВТБ БАНК"	1 011 368	12,21
8	АТ "ОТП БАНК"	4 701 959	18,23
9	АТ КБ "ПРИВАТБАНК"	20 605 462	19,26
10	АТ "АЛЬФА-БАНК"	5 113 874	11,68
11	АТ "ТАСКОМБАНК"	2 148 723	14,78
12	АТ "СБЕРБАНК"	5 173 309	20,46
13	ПАТ "КРЕДОБАНК"	1 791 974	16,21

*Примітка: складено автором на основі джерела [61]

Дані таблиці 2. 4 свідчать про дотримання АТ «ОТП Банк» та іншими банками України обов'язкових економічних нормативів капіталу, що підтверджує достатній рівень сформованого ними капіталу відповідно до діючих вимог НБУ. Серед проаналізованих в табл. 2. 4 банків, АТ «ОТП Банк» займає четверту позицію за розміром регулятивного капіталу.

Банки, що змінили обсяг статутного капіталу до 2017 р. (табл. 2. 5).

Таблиця 2.5

**Динаміка статутного капіталу АТ «ОТП Банк» та банків України за
період з 01.01.2016 р. по 01.01. 2017 р., тис. грн.***

№	Назва банку	Станом на 01.01.2016 р.	Станом на 01.01.2017 р.	Зміна
Банки з державною часткою капіталу				
1	АТ «Укрексімбанк»	21 689 042	31 008 041	9 318 999
2	АТ «ОЩАДБАНК»	29 901 320	34 856 840	4 955 520
3	Український банк реконструкції та розвитку	118 000	120 000	2 001
4	ПАТ КБ «ПриватБанк»	21 256 469	50 694 751	29 438 282
Банки з іноземним капіталом				
1	ПАТ «Промінвестбанк»	19 010 944	40 615 448	21 604 504
2	ПАТ «Укрсоцбанк»	7 866 183	16 673 140	8 806 957
3	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	3 002 775	6 154 516	3 151 741
4	ПАТ «ВТБ Банк»	25 315 784	34 215 784	8 900 000
5	ПАТ «Кредобанк»	1 918 969	2 248 969	330 000
6	АТ «УкрСиббанк»	1 774 333	5 069 262	3 294 929
7	ПАТ «Ідея Банк»	257 610	298 742	41 132
8	ПАТ «Альфа-Банк»	4 639 121	7 515 616	2 876 495
9	АТ «ОТП Банк»	3 668 186	6 186 023	2 517 837
10	ПАТ «СІТІБАНК»	66 500	120 000	53 500
11	АТ «Прокредит Банк»	419 264	836 708	417 444
12	ПАТ «СБЕРБАНК»	8 172 461	12 465 461	4 293 000
Банки з приватним вітчизняним капіталом				
1	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	835 000	1 521 000	686 000
2	ПАТ «А – Банк»	125 560	212 950	87 390
3	АБ «Кліринговий Дім»	439 693	510 393	70 700
4	ПАТ «Полтава-банк»	119 850	155 100	35 250
5	АТ «Місто Банк»	299 980	494 980	195 000
6	ПАТ «Банк Авангард»	136 518	162 382	25 864
7	ПАТ «Банк «ГРАНТ»	170 000	400 000	230 000
8	ПАТ «Банк СІЧ»	120 000	128 400	8 400
9	ПАТ «АСВІО Банк»	120 000	300 000	180 000
10	ПАТ «Європромбанк»	120 000	145 000	25 000
11	ПАТ «АБ «РадаБанк»	120 000	131 000	11 000
12	АТ «МетаБанк»	110 216	120 063	9 847
13	ПАТ «Банк «Український капітал»	80 998	120 721	39 722
14	Полікомбанк	80 300	120 300	40 000
15	ПуАТ «КБ «АкордБанк»	96 400	120 028	23 628
16	ПАТ «АКБ «Траст-капітал»	63 368	150 001	86 633
17	ПАТ «Банк Альянс»	64 779	129 779	65 000
18	ПАТ «Апекс-Банк»	205 000	303 000	98 000
20	ПАТ «КБ «Земельний капітал»	106 221	120 000	13 780
22	ПАТ «Кредит Оптима Банк»	63 000	120 000	57 000
23	ПАТ АКБ «Львів»	257 870	272 870	15 000

*Примітка: складено автором на основі джерела [42]

За даними таблиці 2. 5 можемо побачити, що в лідерах по зміні статутного капіталу до 2017 року є банк з державною часткою капіталу «ПриватБанк». Його розмір зміни капіталу становить 29 438 282 тис. грн. АТ «ОТП Банк», який є банком з іноземним капіталом змінив свій розмір статутного капіталу за аналізований період на 2 517 837 тис. грн. Це свідчить про його успішну позицію на ринку.

Одним із потужних механізмів забезпечення достатності капіталу банків є процеси злиття та поглинання банків. Вітчизняна практика свідчить про те, що в основному ці процеси відбуваються на примусовій основі, а не за власною ініціативою банків [55, с. 56]. Тому виникає потреба у приведенні законодавства щодо процесів злиття та поглинання банків до найкращих практик Європейського Союзу, що дозволить швидше здійснити процес консолідації банків і знизить негативний вплив на їхню ефективність. Так, станом на 01.01.2018 р. в Україні діють 82 банків (без урахування неплатоспроможних), що на 14 одиниць менше, ніж на початок 2017 р. Виведення банків з ринку відбувається в основному за рахунок призначення тимчасової адміністрації та повної їх ліквідації.

Загалом, станом на 01.01.2018 р., з початку 2014 року внаслідок погіршення платоспроможності до 87 банківських установ було запроваджено тимчасову адміністрацію. В двох установах тимчасова адміністрація продовжує працювати.

На рисунку 2. 4 зображено мотиви для стимулювання злиття та поглинання банків України.

Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом року в структурі власності БСУ відбувались перегруповання. Станом на 01 січня 2018 року структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 32%, державні банки – 55% [59].

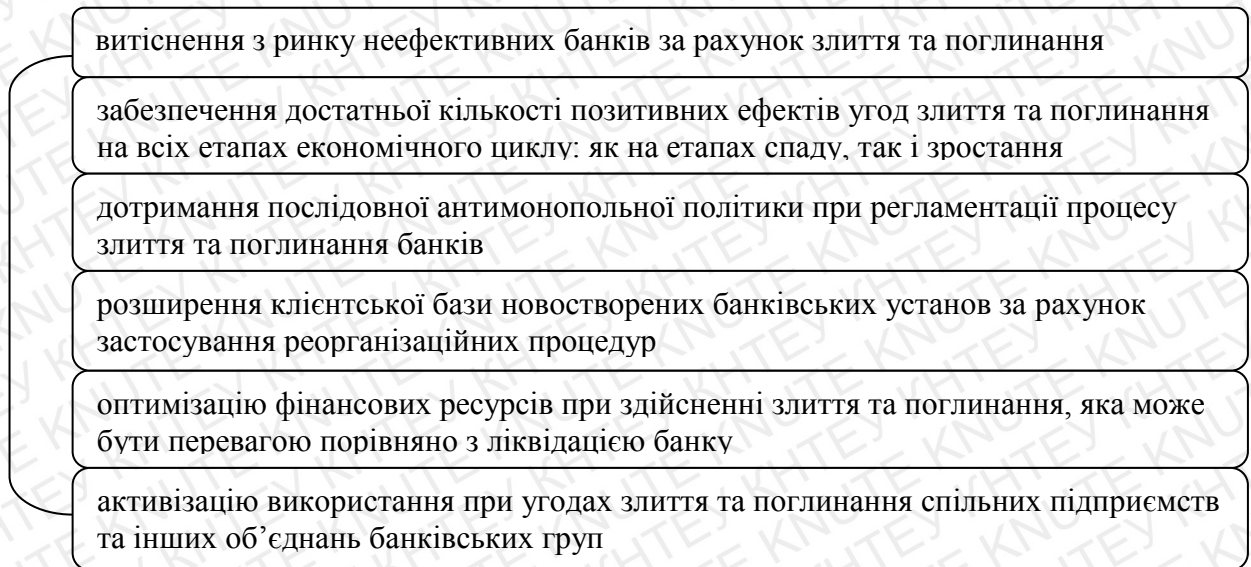

Рис. 2. 4 Мотиви для стимулювання злиття та поглинання банків України*

*Примітка: побудовано автором

У нинішніх умовах функціонування банківського бізнесу, коли санація банків відбувається переважно шляхом ліквідації неплатоспроможних банків, злиття та поглинання є більш складним, але ефективним механізмом відновлення довіри вкладників та акціонерів до банківської системи.

Державна політика в Україні має зосередитися на пріоритетному стимулюванні злиття та поглинання банків, а саме передбачати мотиви, що запропоновані вище.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3. 1 Стрес-тестування ризиків банків України та їх докапіталізація

Розвиток стрес-тестування став відповіддю світового фінансово-кредитного співтовариства на підвищення загального рівня ризиків і серію великих фінансових криз останніх десятиліть.

В Україні ж на сьогодні практика застосування стрес-тестування не є поширеною. Причинами цього є відсутність стандартизації методів стрес-тестування. Їх рекомендаційний характер вносить невизначеність у поведінку фінансово-кредитних організацій та позбавляє їх можливості застосовувати цей привабливий інструмент моделювання діяльності в ринковому середовищі. Водночас тенденції розвитку української банківської системи, що характеризується зростанням міжбанківської конкуренції, зумовлюють необхідність застосування банками сценарної поведінки, яка дозволить їм здійснювати свою діяльність за таким алгоритмом, який зможе забезпечити не тільки стійкість під тиском вимог з боку законодавства, але й створить умови для розвитку довіри з боку населення [15].

Незважаючи на, з першого погляду, надмірну деталізацію сучасних банківських технологій, представники українського банківського сектора мало використовують “внутрішні” стрес-тести. При цьому очевидна доцільність комплексного підходу до стрес-тестів повинна сприяти формуванню єдиного підходу до управління різними ризиками, адже в кризовій ситуації одночасно реалізуються й взаємно підсилюються різноманітні ризики: коливання валютних курсів і котирувань збігаються із кризою міжбанківського ринку, затримками платежів по корпоративних кредитах і масовому вилученні клієнтських ресурсів, що створює екстремальне навантаження на банківську систему [15].

Стрес-тестування – метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у

визначенні шокової величини зміни зовнішніх факторів-чинників – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк у разі, якщо події розвиватимуться за закладеними сценарійними припущеннями [8].

Стрес-тестування – тестування чутливості або сценарне тестування з метою оцінки готовності страховика до можливих кризових ситуацій [12]. Специфіка методики “стрес-тестування” від МФВ і Світового банку реконструкції та розвитку відбита в назві її основного об’єкта аналізу – подій з низькою ймовірністю й значним впливом [9]. Так, виходячи зі ступеня ймовірності аналізованих подій, методи оцінки ризиків можуть розроблятися у відповідності з ієрархією нижченаведених ймовірностей:

- аналіз ймовірісно-невизначених подій;
- аналіз найбільш імовірних подій;
- аналіз помірно-несприятливих подій;
- аналіз надзвичайних подій (“виняткових, але можливих”).

Очевидно, що з вищенаведених методів стрес-тестування кожен попередній метод “поглинає” наступний за принципом зменшення невизначеності. В таблиці 3. 1 зображено перелік банків, які у 2018 є об’єктами стрес-тестування.

Таблиця 3. 1

Список банків, що є об’єктами стрес-тестування у 2018 р., станом на 15.03.2018 р.*

Банк Інвестицій та Заощаджень	Ощадбанк	Укрексімбанк	Банк Восток	Альфа-Банк
Креді Агріколь Банк	ПУМБ	УкрСиббанк	Сбербанк Росії	Укрсоцбанк
Банк «Південний»	ОТП Банк	Укргазбанк	Промінвестбанк	Таскомбанк
Банк Кредит Дніпро	Кредобанк	ВТБ Банк	Прокредит Банк	Мегабанк
Райффайзен Банк Аваль	А – Банк	Приватбанк	Універсал Банк	Ідея Банк

*Примітка: складено автором на основі джерела [56]

Розглянемо, якими є підходи НБУ до стрес-тестування банків України у 2018 році. Зокрема звернімо увагу, що є головним для НБУ у стрес-тестуванні станом на 15 березня 2018 року (табл. 3.2)

Таблиця 3. 2

ГОЛОВНЕ ПРО СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ:	
1	НБУ запровадив щорічну оцінку стійкості банківського сектору.
2	Оцінка стійкості проводиться у три етапи: 1. Оцінка якості активів та прийнятності забезпечення. Оцінка проводиться зовнішніми аудиторами для усіх банків. 2. Екстраполяція результатів першого етапу, оцінка достатності та потреби в капіталі. Другий етап проводиться у разі виявлення некоректного відображення якості активів банками під час першого етапу. 3. Стрес-тестування , оцінка достатності та потреби в капіталі.
3	Використовуватиметься 2 макроекономічні сценарії – базовий та несприятливий. Роль базового сценарію – створити базу порівняння для несприятливого сценарію.
4	Об'єктами стрес-тестування будуть 25 банків, на які сукупно припадає 93% активів банківського сектору. Для стрес-тестування обиралися банки, найбільші за середнім значенням двох показників: зважені на ризик активи та депозити фізичних осіб. Перелік банків, які будуть об'єктами стрес-тестування, наведено у таблиці 3. 2.
5	НБУ проводитиме стрес-тестування кредитного та ринкового ризиків (процентного та валютного).
6	Стрес-тестування проводитиметься НБУ
7	Результати оцінки стійкості банків буде оприлюднено наприкінці року

*Примітка: складено автором на основі джерела [56]

Стрес-тестування передбачає оцінку стійкості банків за умов гіпотетичної кризи. Банки повинні мати достатній запас капіталу, щоб не тільки повноцінно функціонувати за поточних макроекономічних умов, але і витримати негативні наслідки можливої кризи. Стрес-тестування має на меті оцінити потенційну стійкість банків під час гіпотетичної кризи.

Відповідно до міжнародної практики стрес-тестування, несприятливий сценарій повинен бути жорстким, але правдоподібним (severe but plausible

scenario). При цьому він не відображає очікувань розвитку економіки на найближчий період. В процесі стрес-тестування визначаються оціночні показники фінансової звітності банку (балансу та звіту про прибутки і збитки) на три роки після звітної дати за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями. Оцінки на основі стрес-тестування не є прогнозами фінансових показників банків.

Результатом стрес-тестування є оцінка розміру та достатності капіталу (основного та регулятивного) для кожного банку в прогнозному періоді для кожного із двох макроекономічних сценаріїв. Для стрес-тестування існує два макроекономічні сценарії: базовий та несприятливий [56].

Банки повинні виконувати мінімальні вимоги до адекватності основного та регулятивного капіталу за базовим сценарієм та знижені вимоги за несприятливим сценарієм

Проаналізуємо економічні показники за базовим та несприятливим сценарієм стрес-тестування (табл. 3. 3).

Таблиця 3. 3

Прогноз економічних показників за базовим та несприятливим сценарієм стрес-тестування на 2018-2020 рр., станом на 15.03.2018р.

Показник	2017	Базовий сценарій			Несприятливий сценарій		
		2018	2019	2020	2018	2019	2020
		За оцінками НБУ					
Реальний ВВП, %	2,1	3,4	2,9	2,9	-3,3	-3,8	1,0
Номінальний ВВП, %	23,0	15,8	11,3	8,9	18,8	12,9	11,6
Індекс споживчих цін, % (на кінець періоду)	13,7	8,9	5,8	5,0	18,7	15,5	9,3
Індекс споживчих цін, % (середній за період)	14,4	11,0	7,3	5,7	20,8	16,5	8,7
Рівень безробіття, %	9,5	8,5	8,2	8,3	9,8	10,0	9,5
		За оцінками «Focus Economics»			За оцінками НБУ		
Зниження курсу гривні до дол США, % (р/р)	3,8	5,4	2,7	1,5	23,1	11,1	5,6

*Примітка: складено автором на основі джерела [56]

В табл. 3. 3 для базового сценарію використано публічні прогнози НБУ. Значення обмінного курсу для базового сценарію взято з консенсус-прогнозу «Focus Economics».

Несприятливий сценарій розроблено НБУ, він ґрунтується на таких припущеннях: - Зниження реального ВВП на одне стандартне відхилення від базового прогнозу (стандартне відхилення розраховане на даних з 2000 року). Девальвація гривні до долара США – 23% р/р у 2018 (середній рівень девальвації протягом двох попередніх криз) та помірно надалі [56]. Інфляція першого року забезпечує зниження реального ефективного обмінного курсу на 5%, надалі залежить від динаміки валютного курсу (інфляція за базового сценарію плюс перенесення темпів зростання курсу із урахуванням коефіцієнту трансмісії).

Проаналізуємо критичні значення достатності капіталу банків України за базовим та несприятливим макроекономічним сценарієм на плановий період 2018-2020 роки в таблиці 3. 4.

Таблиця 3. 4

Критичні показники достатності капіталу за базовим та несприятливим макроекономічним сценарієм на період 2018-2020 рр., станом на 23.03.2018 р.**

	За базовим макроекономічним сценаріями, %			За несприятливим макроекономічним сценаріями,		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Норматив достатності основного капіталу (Н3)	7.0	7.625*	8.25*	3.5	3.8125*	4.125*
Норматив достатності регулятивного капіталу (Н2)	10.0	10.0	10.0	5.0	5.0	5.0

*Примітка: із урахуванням буферу консервації капіталу, який активується від початку 2020 року

**Примітка: побудовано автором на основі джерела: [56]

У кожному році визначається нестача капіталу за базовим та несприятливим сценаріями. Остаточна потреба в капіталі – це максимальне із двох значень, розрахованих для відповідних сценаріїв.

У 1996 р. у Доповненнях до Базельської угоди про достатність капіталу по ринкових ризиках (що необхідно для покриття ризиків) величину капіталу було поставлено в залежність від наявності системи стрес-тестування, що також слугує ефективним стимулом поширення даного інструмента [3].

Варто відзначити, що з 03 січня 2017 року, згідно Постанови Правління Національного банку України №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р., вітчизняні банки здійснюють розрахунок розміру кредитного ризику згідно з вимогами Положення про визначення розміру кредитного ризику.

Національний банк України у травні 2018 року здійснював стрес-тестування 25 найбільших банківських установ, на які припадає 95% активів вітчизняної банківської системи [55], тому стабільність їх роботи тотожна стабільності функціонування фінансової системи країни. В термін до 10 серпня банки отримали від регулятора вимогу про розробку програм капіталізації із зазначенням необхідних обсягів та граничних термінів.

За результатами стрес-тестування встановлено потребу у капіталі за базовим сценарієм для 8-ми банків, та за несприятливим сценарієм – для 13 банків. Сума потреби у капіталі за базовим сценарієм у 1-му році становить 6.1 млрд. грн. та зростає до 42.1 млрд. грн. за всі роки у несприятливому сценарії [55].

Результати стрес-тестування не є сигналом для клієнтів, це нормальний робочий процес, спрямований на стабільну безперебійну роботу банківської системи, відповідно до кращих європейських і світових практик.

За даними міжнародного рейтингового агентства Fitch упродовж періоду з кінця III кв. 2011 р. до кінця I півріччя 2015 р. у вітчизняну банківську

систему надійшло 139 млрд грн. додаткового капіталу, у тому числі 127 млрд грн. власного капіталу [57]. Капітал банків України за 2016 р. збільшився на 13,7%, або на 23,3 млрд грн, і на кінець року становив 192,6 млрд. грн. [36]. А у I кварталі 2017 р. НБУ вже надав банкам на рефінансування 63,1 млрд грн [41]. Однак, протягом 2017 р. обсяг власного капіталу зменшився на 38,2 млрд грн та станом на 01.12.2017 р. складав 154,4 млрд. грн. Зазначимо, що згідно з концепцією реформування банківської системи, підготовленою НБУ, докапіталізація банків має завершитись до 2024 р. Протягом 2017 р. 37 банківських установ збільшили свій статутний капітал на суму 9,15 млрд грн, з них 7 належать до I групи, 7 – до II групи, 2 – до III групи та 21 – до IV групи [23, с. 6].

Враховуючи світовий досвід щодо здійснення стрес-тестування та рекомендації, які викладені в Основних принципах ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду, банкам доцільно здійснювати стрес-тестування за такими ризиками: кредитний ризик (рис. 3.1); ризик ліквідності; ринковий ризик (валютний ризик, ризик зміни процентної ставки); операційний ризик.

Кредитна активність банків не є на достатньо високому рівні, що зумовлено обмеженим колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку та високою вартістю кредитного ресурсу [52, с. 2].

Це в основному відбувається внаслідок того, що банки прагнуть залучати кошти на депозитні рахунки, а для цього вони вдаються до політики високих процентних ставок за цими операціями.

Питання кредитного ризику на сьогодні є важливим та хвилюючим, адже кількість шахраїв в країні збільшується і збільшується частка просроченої заборгованості в банках. Розглянемо динаміку наданих кредитів і частки просроченої заборгованості у загальній сумі кредитів банків України на рис. 3. 1.

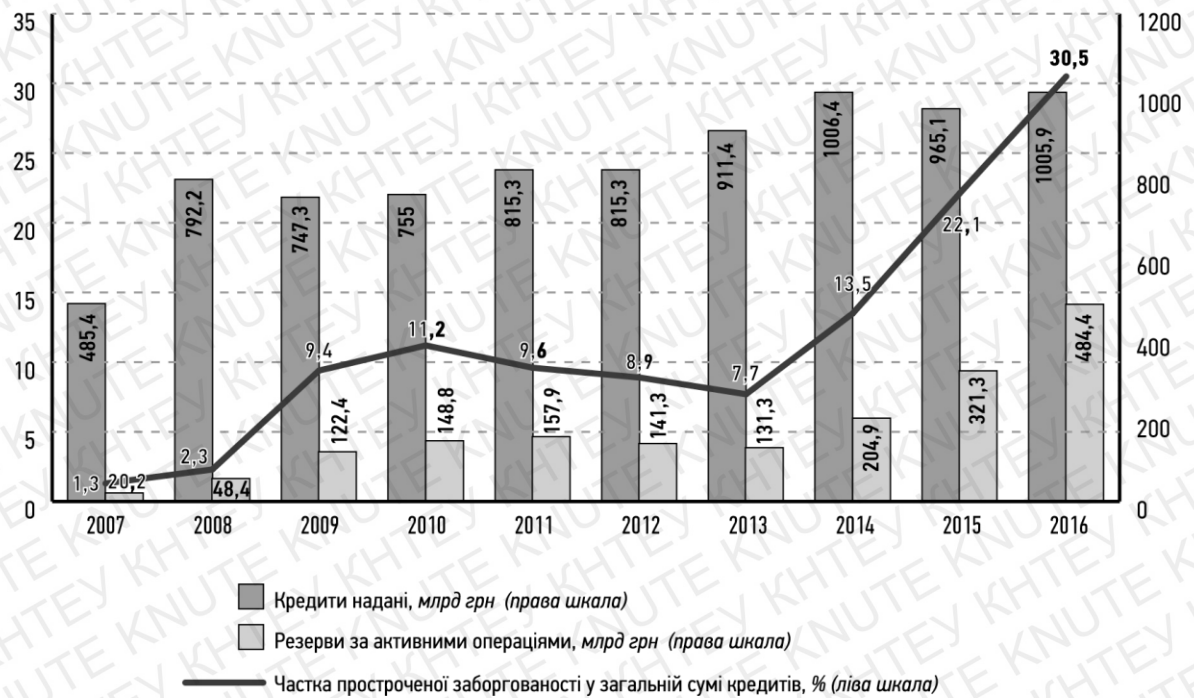

Рис. 3. 1 Динаміка наданих кредитів і частки простроченої заборгованості у загальній сумі кредитів банків України станом на 30.12.2007р.-30.12.2016 р. *

*Примітка: побудовано автором на основі джерела [52]

Для порівняння: станом на 01.04.2016 р. середня процентна ставка за кредитами в національній валюті становила 21,1 %, а за депозитами – 19,9 %.

Узагальнюючи європейський досвід, можна виділити чотири базові методи проведення стрес-тестування: метод еластичностей; метод оцінки втрат; сценарний метод; індексний метод.

Найпоширенішими методами здійснення стрес-тестування в Україні є сценарний аналіз і аналіз чутливості [8].

Для порівняння вищезгаданих підходів з загально-прийнятими в Україні назвами методів стрес-тестування їх доцільно звести у таблицю 3. 5.

Перший метод – метод еластичностей – найчастіше використовується в країнах, де існує невизначеність у часі щодо кількісної оцінки економічних зв'язків, відсутні адекватні або реалістичні прогнози параметрів економічної політики, значну роль відіграє тіньовий сектор економіки країни. [2].

Таблиця 3. 5

Порівняння світового та європейського підходів до методів стрес-тестування з вітчизняним*

Назва методу стрес-тестування в Україні	Назва методу стрес-тестування за загальносвітовим підходом (рекомендації МВФ та Світового банку)	Назва методу стрес-тестування за європейським підходом (Базельським підходом)
Сценарний аналіз	Аналіз ймовірно-невизначених подій	Метод еластичностей
Аналіз чутливості	Аналіз найбільш імовірних подій	Метод оцінки втрат
—	Аналіз помірно-несприятливих подій	Сценарний метод
—	Аналіз надзвичайних подій "виняткових, але можливих"	Індексний метод

*Примітка: складено автором на основі джерел [8, 12, 2]

Суть цього методу полягає у визначенні одно-сторонньої зміни об'єкта стрес-тесту внаслідок шокowego коливання значень основних економічних показників, зокрема відсоткової ставки та валютного курсу [8].

Результатом стрес-тесту є значення коефіцієнтів регресії, які власне і є еластичностями (заміна залежної змінної на незалежну). Їх економічна інтерпретація має такий вигляд: зростання на 1 одиницю вимірювання незалежної змінної дорівнює зростанню залежної на значення коефіцієнта останньої.

Другий метод пов'язаний з аналізом найбільш імовірних подій, або визначенням втрат унаслідок докореалізації економічних ризиків. В даному випадку оцінку ризику називають очікуваним ризиком, що на рівні окремої події може виглядати парадоксально. Проте очікуваним ризиком є найважливіша статистична характеристика позиції, а тому вона є основою для прийняття багатьох управлінських рішень [12].

Третій метод – сценарний – полягає в аналізі помірно-несприятливих подій, що дозволяє виявити максимальний обсяг збитку, якого може зазнати інвестор за певний період часу за заданої ймовірності та демонструє зміну

вартості інвестиційного портфеля у вигляді лінійної комбінації дохідностей факторів ризику [12].

За своєю економічною сутністю сценарний метод передбачає наявність чітко визначеної системи взаємозв'язків між банківською системою та базовими секторами економіки з макроекономічними показниками.

У сценарному методі передбачається наявність якісної системи державного прогнозування розвитку економіки (принаймні, в середньостроковому періоді – три роки).

Четвертим, останнім методом, є побудова так званих “індексів ризику”, або індексний метод. Динаміка встановлених за результатами стрес-тесту значень індексів залежить від сукупного впливу основних ризиків, які на даний період часу вважаються суттєвими і впливають на стійкість. Результати, отримані за цим методом, є наочними і легко зрозумілими, проте використовувати його доцільно в межах лише окремої системи – на макро- чи мікрорівні [8].

Таким чином, методологічні основи проведення стрес-тестування визначені як постановами МВФ, так і Банком міжнародних розрахунків, Базельським комітетом із нагляду за банківською діяльністю, Європейським комітетом органів банківського нагляду разом з Європейським центральним банком, а також за участю національних наглядових органів і Європейської Комісії, та віддзеркалюються у практиці діяльності зарубіжних банків.

Національний банк України з метою здійснення кількісної оцінки ризиків, на які наражаються банки здійснює стрес-тестування впливу на діяльність банків зміни зовнішніх факторів. Стрес-тестування проводиться на підставі даних форм статистичної звітності, що подаються банками, і дає змогу розраховувати суми додаткових збитків чи доходів, які можуть отримати банки, та визначати вплив ризиків на капіталізацію банківського сектору.

Зокрема, стрес-тестування впливу коливань курсу валют на діяльність банків, що дає можливість відстежувати та прогнозувати прямі валютні

ризика, проводиться за допомогою чистої відкритої позиції в іноземній валюті.

Результати стрес-тестування за станом на 1 січня 2018 року засвідчили, що в разі коливання курсу валют на 10%, розмір регулятивного капіталу по банківському сектору може змінитися на 0,03 %. Це свідчить про несуттєвий вплив прямого валютного ризику на банківський сектор [51]. Вплив коливань валютного курсу на розмір регулятивного капіталу незначний (як за ревальвації, так і в разі девальвації гривні), що в умовах фінансової кризи та нестабільних валютних курсів набуває особливого значення.

Стрес-тестування зміни процентної ставки ґрунтується на аналізі розривів (ГЕПів) між чутливими до змін відсоткової ставки активами і пасивами банку та моделюванні змін відсоткових ставок банків. Варто відзначити, що за результатами стрес-тестування за станом на 1 січня 2008 року банківський сектор України має незначний ризик зміни відсоткової ставки. Значення індексу відсоткового ризику для активів та пасивів з терміном погашення до одного року становить 6,12% [52].

3. 2 Впровадження рекомендацій Базель II та Базель III щодо достатності капіталу в практику банків України

Починаючи з кінця 80-х років двадцятого століття, Базельським комітетом з банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків розробляються та ініціюються норми та правила банківського регулювання. Перші рекомендації, щодо методології розрахунку показника достатності банківського капіталу на основі диференціації активів банку, з урахуванням їх якості і ступеня властивого їм ризику, отримали назву Базель I. Відповідно до яких, капітал банку для регулятивних цілей повинен бути розподілений за двома категоріями, капіталу першого та другого рівня. А що стосується активів банку для регулятивних цілей, то вони розподіляються на п'ять груп, в залежності від ступеня ризику [51].

Через півтори декади, у 2004 році існуючий механізм розрахунку мінімального рівня достатності капіталу, ефективність якого вже відчули країни-члени Базельського комітету, був доповнений системою нагляду і взаємодій між банками і наглядовими органами, а також широкою системою розкриття інформації. Це була оновлена версія регулятивних вимог, яка отримала назву Базель II [21, с. 31].

Але криза 2007-2009 років наочно продемонструвала, що рекомендації Базельського комітету, щодо регулятивних заходів, які були впроваджені багатьма країнами світу, не змогли справитись з запобіганням фінансових потрясінь. Як реакцією на кризові явища в фінансово-економічній системі світу, комітет розробляє та рекомендує до уваги новий комплекс заходів, що орієнтовані на зміцнення капітальної бази банків, регулювання ліквідності та мінімізацію системних ризиків. Цей комплекс нормативів згодом отримав назву Базель III [2].

Якщо співставити та проаналізувати рекомендації Базеля II та Базеля III, то можна побачити суттєві різниці між ними. Таким чином, вимоги до капіталу у відсотковому відношенні до активів зважених на ризики у новій редакції збільшуються. Змінено розмір статутного капіталу з 2% до 4,5%, а також рекомендується створювати так званий буферний капітал, який ще називають замороженим резервом. Він повинен бути сформований у розмірі 2,5% від статутного капіталу банку після відрахування дивідендів. Капітал першого рівня було збільшено до 6%. Зміни не торкнулися лише показника відношення регулятивного капіталу до активів, який залишився на рівні 8%. [3, с. 6] Що стосується України, то цей показник дорівнює 10%, завдяки ініціативі Національного банку ще від 2004 року.

Утворення контрциклічного буфера є нововведенням Базельського комітету. Контрциклічний буферний капітал вводиться на випадок перегріву економіки в періоди кредитного буму і може складати від 0 до 2,5%. Фінансові інститути зобов'язані обмежити виплати бонусів і дивідендів, поки не будуть виконані вимоги щодо формування буферних капіталів. [4]

До впровадження основних положень Базеля III банки повинні вирішити комплекси поточних питань, пов'язаних з корінним удосконаленням структури, підвищенням якості та зниженням ризиків банківських інвестицій, поліпшенням якості банківських запозичень і якості ліквідних активів. Запровадження нових норм Базельських стандартів капіталу розпочалось в січні 2013 року і повністю завершитися до січня 2015-го, за структурою резервів – до 1 січня 2019 року. [25, с. 225] Всього регуляторами банківських систем в період до 2019 р. має бути впроваджене більш 200 нових контрольних та наглядових заходів. В цілому, зміни Базельський комітет рекомендував вводити поетапно, а не одразу всі, що дозволить зарубіжним банкам поступово акумулювати капітал і при цьому забезпечити фінансування кредитноінвестиційних операцій [6].

Доцільно звернути увагу на те, що з імплементацією рекомендацій Базеля пов'язано запровадження та реалізація макропруденційного регулювання, орієнтація якого також направлена на забезпечення стабільності у фінансовій системі, мінімізацію системних ризиків та запобігання фінансовій кризі. Інструментарій та суб'єкт макропруденційного регулювання досить тісно пов'язані з вимогами та рекомендаціями Базеля II та Базеля III, але мають більш широку сферу застосування – в межах усієї фінансової системи, а не тільки у банківському секторі [7].

Розглядаючи цю ситуацію в Україні, а саме процес впровадження нових положень Базель III у практичну діяльність українських банків, то тут це питання є досить невизначеним та неоднозначним. Адже в Україні законодавча база ґрунтується на положеннях Базель I, а українські банки лише досить недавно почали поступовий перехід на рекомендації Базеля II. У багатьох банках створені департаменти та управління, які слідкують та контролюють відповідність рекомендаціям Базеля II. Деякі банки переклали цю функцію на департамент внутрішнього аудиту. І лише мала частина українських комерційних банків на даному етапі повністю задовольняє стандартам, які рекомендовані Базелем II.

Слід також відмітити, що досить недавно українські банки (не беремо до уваги банки з іноземними інвестиціями) зобов'язали звітувати стосовно свого фінансового стану відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності, після того як це вже було законодавчо закріплено та мало статус вимоги. Норми Базеля I та Базеля II вимогами назвати важко, адже вони носять рекомендаційний характер, що не можна сказати про Базель III, з цього і виходить, що в Україні зараз відсутня, так би мовити, унітарність в банківській системі. Адже одна частина банків до 2019 року буде поступово переходити до рекомендацій Базеля III, а інша ще навіть не відповідає рекомендаціям попередньої редакції. З іншого боку, якщо імплементація Базеля III – це реакція G20 на те, що редакція рекомендацій Базельського комітету від 2004 року була недопрацьованою та недостатньо протестованою, виникає питання в доцільності впровадження Базеля II, якщо для попередження та ліквідації наслідків фінансовоекономічної кризи ці рекомендації не допомогли [70].

Іноземні та європейські банки, дочірні структури яких знаходяться та працюють в Україні вже з 2013 року провадять свою діяльність за міжнародними вимогами Базеля III. Треба сказати, що саме рекомендації Базеля III стали причиною того, що деякі європейські банки поступово почали звертати свою діяльність на, так званих, ризикових територіях для інвестування, а Україна є саме такою територією, за версією міжнародних рейтингових агентств, адже вибір у них залишився не досить великий, або збільшувати капітал, або згортати бізнес. Чим більш ризикова країна для інвестування, тим вище коефіцієнт ризику, на який зважаються всі активи, що знаходяться в даній країні. Щоб виконувати норматив достатності, встановлений Базелем III, європейському банку потрібно доформувати, або збільшити капітал на суму, еквівалентну розміру активів його української дочірньої компанії, помножених на мінімальний рівень достатності капіталу [8].

Дивлячись з іншого боку, впровадження Базеля III, як нової концепції банківського регулювання в Україні є важливою невід'ємною частиною того європейського та світового інтеграційного процесу, який Україна зараз провадить. За даними експертів банківська система повинна стати більш стійкою і стабільною за рахунок збільшення вільного капіталу банків: знизиться ймовірність банкрутств банків, покращиться здатність банків протистояти системним ризикам, чим самим спричинить стабільність у всій фінансовій системі України, адже левову частку в ній займає саме банківський сектор [9].

Через це, головною задачею Національного банку України зараз є якнайшвидше визначитися з реформуванням банківської системи, з урахуванням вимог Базеля III, а також розробити найбільш адаптовану під українські банки систему переходу на міжнародні нормативи. Але зараз досить важко робити прогнози стосовно реформування банківської системи, адже той фінансово-економічний та політичний стан, в якому Україна зараз знаходиться є не досить задовільним та прийнятним. Деяка частина банків, яка ще декілька років тому позиціонувала себе, як надійні банки - зараз знаходяться у стані ліквідації, серед них: ПАТ «КБ «Даніель», ПАТ «Брокбізнесбанк», ПАТ «Банк Форум», ПАТ «Реал Банк» та інші [9].

У структурі Національного банку України було створено новий підрозділ, а саме Департамент стратегії та реформування банківської системи. Головними цілями формування нового структурного підрозділу є (рис. 3. 2). Також, саме зараз Національний банк разом з іноземними партнерами працює над Концепцією реформи банківської системи України до 2020 року, окремими заходами якої є підвищення вимог до капіталу банків, що досить тісно перетинається з вимога Базеля III.

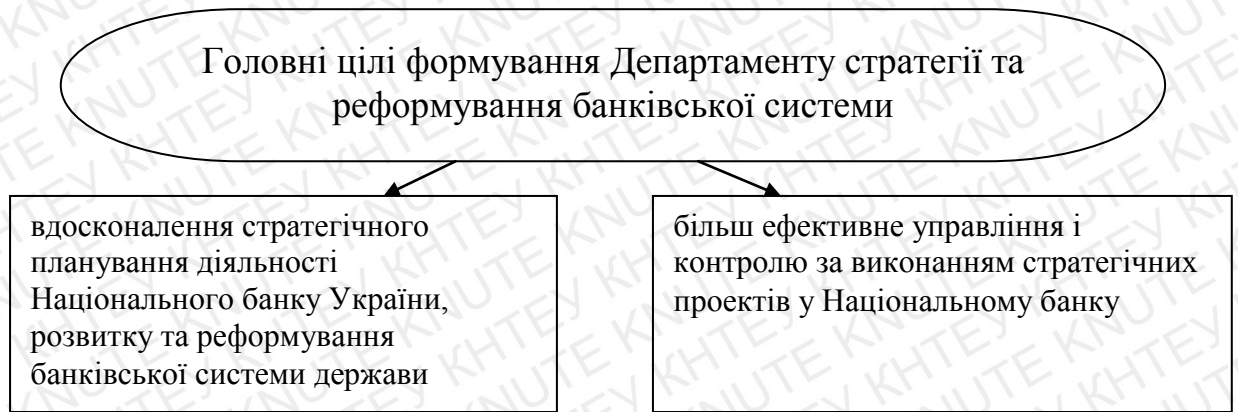

Рис. 3. 2 Головні цілі формування Департаменту стратегії та реформування банківської системи

*Примітка: побудовано автором

Ще одним каталізатором у впровадженні Базеля III в Україні є ратифікація економічної частини угоди асоціації з європейським союзом. А це означає, що після того, як угода вступить в силу, Україні потрібно буде орієнтуватись та запроваджувати ті нормативи банківського регулювання, які впроваджуються та діють у країнах європейського союзу, а саме норми, рекомендовані Базелем III [9].

Таким чином, перехід до нових стандартів оцінки системних ризиків і банківського регулювання, до нових нормативів достатності банківського капіталу, безумовно, вимагає рішучих дій від національного банківського регулятора, яким виступає Національний банк України. Передбачається, що впровадження Базеля III, можливо призведе до зменшення кількості банківських установ, у тому числі через витіснення їх іншими, більш рентабельними інститутами, наприклад, страховими компаніями, пайовими фондами, фінансовими підрозділами великих промислових корпорацій.

Однак введення нових стандартів Базеля III в Україні зараз торкається лише тих фінансових посередників, які мають іноземний капітал та тих банківських структур, які прагнуть працювати на світових ринках капіталу [10]. Інші кредитні організації, які не планують цього робити, можуть вибудовувати свої бізнес-моделі згідно стандартів, прийнятих всередині

країни і узгоджених з Базельським комітетом банківського нагляду [10]. Але якщо це буде вимогою Європейського союзу, то поступове впровадження третьої редакції рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду буде вже на загальнодержавному рівні та торкнеться кожної банківської структури, та загалом усієї фінансової системи України.

Отже, можна сказати, що проведене дослідження доцільності та необхідності впровадження третьої редакції рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду дозволяє зробити висновок, що необхідність впровадження Базеля III в Україні існує, адже (рис. 3. 3):

це на даний момент єдині норми, виконання та дотримання яких, теоретично, зможе зберегти фінансову систему від фінансової кризи, завдяки контрциклічному буферу, формування якого і покликане на стримування економіки у випадках, так званого, перегріву

це збільшення нормативів достатності банківського капіталу різного рівня, та запровадженню стрес-тестування для банківських установ кожні два роки

Рис. 3. 3 Головні мотиви впровадження Базеля III в Україні*

*Примітка: побудовано автором

Ці та інші ініціативи та нововведення повинні захистити українську банківську та фінансову систему від різного роду потрясінь. Для цього необхідно приділити увагу законодавчонормативній базі, що регулює банківську діяльність в Україні, підготувати необхідні зміни та поправки; залучити міжнародних експертів з даного питання, та, можливо, запозичити досвід розвинених європейських країн. Також не треба забувати про те, що в даному питанні необхідна послідовність дій, адже, як ми вже зазначали, занадто різкі зміни можуть лише погіршити ситуацію [10].

Хоча ніхто не стверджує, що це єдині та останні рекомендації, та за декілька років застосування не буде ніяких змін та нововведень. Але саме це дає привід до подальших наукових досліджень та роздумів з даного питання серед вітчизняних та зарубіжних науковців.

3. 3. Напрями забезпечення достатності капіталу банків України

Питання забезпечення належного рівня капіталізації банків набуло особливої актуальності під час світової фінансової кризи, тому що власне нестача капіталу стала найбільшою загрозою стабільності банківської системи. З огляду на це, забезпечення адекватного обсягу капіталу банків постало однією із ключових проблем сьогодення, адже за словами Н. Рубіні, який передбачив кризу 2008 року, найближчим часом усі компоненти так званого — ідеального шторму, зокрема бюджетний дефіцит, зростання дохідності облігацій, низькі доходи населення та стагнація ринку праці, призведуть до нової глобальної кризи, яка буде більш руйнівною [39]. Інші експерти також прогнозують третю хвилю світової фінансово-економічної кризи, яка досягне максимуму 2020 - 2040 рр. і матиме ще негативніші наслідки для світової фінансової системи, ніж дві попередні, що пояснюється зростаючим бюджетом нагромаджених кредитних боргів у світовій економіці, підвищенням ролі експортних операцій у зростанні національних економік, зниженням ділової та інвестиційної активності й посиленням конкуренції за ринки збуту, уповільненням темпів зростання ВВП багатьох країн [29, с. 21]. Крім того, С. Капіца стверджує, що спостерігається прискорення історичного часу до 40 років, тобто від мільйонів років палеоліту і тисяч років у середньовіччі – до нинішніх сорока років, що помітно в зменшенні часу між кризами [39].

Звернемо увагу, що упродовж періоду запровадження Базель III у світі за оцінками аналітиків швейцарського банку UBS банкам необхідно залучити додатковий капітал у сумі 375 млрд дол США, тобто до 2019 р. банківські установи щорічно повинні залучати близько 40 млрд. дол. США [24, с. 7].

Зазначимо, що у нових банківських стандартах Базель III для збільшення адекватності регулятивного капіталу з 8 до 10,5%, тобто на 31%, надається 8 років, в той час як для вітчизняних банків для збільшення величини регулятивного капіталу до суми 120 млн грн до 1 січня 2015 р., тобто на 67,2% – 2 роки, а з 120 до 500 млн грн до 2024 р. більш ніж у 4 рази – лише 10 років [6]. Тому, оцінюючи запропоновані Базельським комітетом нові стандарти, необхідно зауважити, що підвищення нормативу адекватності регулятивного капіталу до значення 10,5% з урахуванням буферу капіталу суттєво не вплине на функціонування банків України, оскільки його фактичне значення на 01.12.2017 р. становило 14,03%.

Нововведенням є підвищення вимог до капіталу першого рівня з 4 до 6%, оскільки такого нормативу в Україні немає. Проте, на нашу думку, запровадження даного показника не вплине на адекватність основного капіталу. За нашими розрахунками, на основі даних НБУ [52], співвідношення статутного капіталу і загальних активів вітчизняних банків на 01.12.2017 р. становило 13,8%.

Окрім того, за висновками експертів Міжнародного валютного фонду, які були викладені у Заключній заяві Місії, присвяченій консультаціям за статтею IV та першому раунду дискусій у рамках постпрограмного моніторингу, банківська система України нині є стабільною. Високий рівень коефіцієнта достатності її капіталу забезпечує певний буфер для шоків, зумовлених дещо високим рівнем непрацюючих позик. Таким позитивним зрушенням, серед іншого, сприяли заходи, що здійснювалися Національним банком у сфері банківського регулювання [22, с. 8].

Відзначимо, що Національний банк України брав участь у пілотному проекті МВФ з компіляції та поширення індикаторів фінансової стійкості, за результатами якого складаються та поширюються 12 основних та 14 рекомендованих індикаторів фінансової стійкості депозитних корпорацій (банків) [71]. Зокрема, статистика індикаторів фінансової стійкості містить такі індикатори на основі капіталу, підготовлені Національним банком

України відповідно до методології МВФ, як співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу, співвідношення великих відкритих позицій до капіталу та ін. Коефіцієнт співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу вимірює невідповідність валютних позицій на стороні активів і пасивів (відкриту позицію), з тим щоб оцінити потенційну вразливість позиції сектора депозитних установ по капіталу, що обумовлюється динамікою обмінного курсу. У разі використання показника співвідношення великих відкритих позицій до капіталу інформація про розподіл числа великих відкритих позицій між депозитними установами має особливу значимість для виявлення того, сконцентровані чи великі відкриті позиції в невеликому числі депозитних установ або розподілені по значному числу таких установ [71].

Значення рентабельності капіталу та активів не відображають їх достатній рівень і значно коливались упродовж 2012-2017 рр. від -32,5 та 4,4% до -13,9 і -1,9% відповідно, що характеризує неефективне використання власних коштів та активів банку.

Значення коефіцієнта фінансової незалежності відповідають їхньому рекомендованому значенню, що свідчить про незалежність банків від інших джерел фінансування. Отже, можемо стверджувати, що наслідки кризи не подолані повністю та мають суттєвий вплив на банківську систему України.

Однією з найгостріших проблем функціонування вітчизняної банківської системи в сучасних умовах є зростаючий рівень проблемної заборгованості, що негативно впливає на структуру та якість кредитних портфелів банків, чинить тиск на показник достатності їхнього регулятивного капіталу, знижує ефективність банківської діяльності, ускладнює процес управління фінансовими потоками, знижує довіру вкладників та інвесторів до банківської системи та істотно зменшує можливості фінансування реального сектору економіки країни [40].

Як свідчить банківська практика, метод коефіцієнтів простий у використанні та не потребує спеціального інформаційного забезпечення, однак має значні вади, зокрема: нормативні значення окремих показників зазвичай не мають практичного обґрунтування; оціночні коефіцієнти є недостатніми для виявлення рівня конкурентоспроможності загалом, тож не враховують усі параметри, що впливають на кредитний ризик; відсутність єдиного класифікатора кредитоспроможності й надійності підприємств; недостатній рівень об'єктивності показників звітності через можливість маніпулювання показниками на вищих рівнях керівництва з метою – поліпшення балансу [25].

Нині процеси капіталізації банків відбуваються повільніше, ніж того потребують тенденції міжнародного ринку капіталу. Доводиться констатувати вельми низький рівень капіталізації банківської системи України, хоча нормативи достатності капіталу відповідають встановленим значенням, більше того, деякі навіть вдвічі перевищують його (Н2). Зважаючи на зазначені обставини, можемо констатувати певну невідповідність встановлених НБУ значень нормативів ринковим реаліям [52]. Тому необхідно ввести нові нормативи поряд з наявними, які б відповідали вимогам Базель III, які б передбачали формування якісної структури капіталу та відображали адекватне збільшення капіталу до активів і банківських ризиків.

Вважаємо за необхідне для інтеграції України у світове фінансове середовище, зокрема фінансовий ринок ЄС, якнайшвидше впровадити міжнародні стандарти банківського нагляду. Так поточний стан вітчизняної банківської системи є хорошим підґрунтям для запровадження стандартів Базель III: норматив адекватності регулятивного капіталу значно перевищує значення запропоноване Базельським комітетом з урахуванням буферу капіталу, у банківську систему надходить додатковий капітал, у тому числі збільшується і статутний капітал банків. І незважаючи на дискусії щодо доцільності існування нових Базельських стандартів у вітчизняній

банківській практиці, на нашу думку, відтермінування їх запровадження – це втрата нових можливостей і ослаблення конкурентних позицій українських банків, ізоляція від основних міжнародних фінансових потоків, а також загроза послаблення співробітництва європейських кредитно-фінансових структур з вітчизняними банками, що зведе нанівець всі урядові плани щодо збільшення ВВП та економічного зростання в цілому. Дотримання вимог Базель III в Україні є вигідним як іноземним фінансовим установам, які вже діють у національних економіках на умовах цієї системи банківського нагляду, так і вітчизняним банкам, що активно працюють та розширюють свою діяльність, оскільки дотримання нових умов підвищить їхню фінансову безпеку та відповідно довіру населення до банківських установ в державі.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У дипломній роботі обґрунтовано науково-теоретичні, методичні та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування фінансового механізму капіталізації банків в Україні. За результатами дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції теоретичного та практичного характеру:

1. Розкрито економічну сутність поняття фінансового механізму капіталізації банків через призму складових його категорій банківського капіталу та капіталізації банку. Зокрема, пропонуємо тлумачити фінансовий механізм капіталізації банків як систему взаємопов'язаних елементів впливу на величину банківського капіталу у вигляді важелів та інструментів, які банківські установи використовують у процесі вибору фінансових методів підвищення капіталізації з метою підтримання стабільності та надійності діяльності, що відображають заходи організації управління банку.

2. За результатами оцінки вартості власного капіталу систематизовано класифікацію видів капіталізації, зокрема серед них виділено ринкову, дохідну, регулятивну та протекційну.

3. Розглянуто складові елементи фінансового механізму капіталізації банку і побудовано його структурно-логічну схему, яка відображає систему взаємодії основних компонентів цього механізму, що забезпечують його ефективне функціонування та виконання вимог НБУ до якісних і кількісних параметрів капіталу, а також формування достатнього обсягу капіталу банку, незважаючи на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища.

4. Аргументовано необхідність здійснення оцінки рівня капіталізації банків за допомогою індикаторів процесу їх капіталізації, які можна систематизувати за такими основними напрямками: оцінка обсягу, адекватності капіталу, ефективності використання ресурсів, залежності банківського капіталу від фінансових показників діяльності банку.

Управління ліквідністю та платоспроможність в Україні здійснюється на двох рівнях: централізовано: на рівні Національного банку України; децентралізовано: на рівні окремого комерційного банку.

Проведений аналіз динаміки показників достатності капіталу АТ «ОТП Банк» за останні три роки (2016-2018 рр.), дає підстави для наступних висновків: коефіцієнт покриття позикової заборгованості знизився за аналізований період і знижується можливість банку повернути залучені кошти у разі неповернення кредитів; показник достатності капіталу за показником надмірності має тенденцію до збільшення за аналізований період, що свідчить про підвищення ступеня забезпеченості діяльності банку власним капіталом для покриття можливих збитків; коефіцієнт захищеності капіталу до кінця аналізованого періоду збільшився до 0,66. Динаміка за аналізований період свідчить про підвищення захищеності капіталу банку від ризику та інфляції за рахунок вкладень коштів у нерухомість та цінності; рентабельність активів відзначена збільшенням, що свідчить про підвищення здатності банку забезпечувати достатній обсяг прибутку по відношенню до активів банку. Зроблені розрахунки показали, що збільшився ступінь покриття власним капіталом коштів клієнтів, банк має високий ступінь забезпеченості діяльності банку власним капіталом для покриття можливих збитків.

Забезпечення достатнього рівня капіталу банків неможливе тільки за рахунок підвищення пруденційних норм. Сучасні умови розвитку банківського бізнесу вимагають використання ринкових механізмів, які дозволяють власними зусиллями нарощувати капітал банків.

На думку автора статті, доцільною є подальша трансформація стандартів Базеля III, які посилюють вимоги щодо якісного наповнення капіталу банків за рахунок реальних активів. До складу капіталу будуть включені реальні котирувані звичайні акції та нерозподілений прибуток, і за жодних обставин – фіктивні активи.

Відповідно до Базеля III всі банки незалежно від спеціалізації та розміру капіталу повинні будуть забезпечувати: скорочення неефективного капіталу та збільшення ліквідності, виходячи з реалізації нових правил; реструктуризацію бухгалтерських балансів для покращення якості капіталу та скорочення потреби у надлишковому капіталі, що забезпечує ефективне управління обмеженими ресурсами; корегування бізнес-моделей для створення гнучких оперативних структур з ефективним капіталом, високою ліквідністю та здешевлення вартості банківських продуктів.

У контексті реалізації Базеля III передбачено створення контрциклічних буферів капіталу, призначених для покриття збитків, що виникають у періоди фінансових та економічних потрясінь. Банки, які не мають буферного капіталу, будуть обмежені у виплатах дивідендів і бонусів. Вважаємо, що такий підхід дасть змогу підвищити стійкість банків до негативних змін на ринку. Зазначені процедури вже внесені в нормативні документи НБУ та впроваджуватимуться з 01.01.2020 р., про що зазначалося вище.

На наш погляд, для підвищення ефективності капіталізації банківських установ необхідно запровадити стратегічний підхід до управління капіталом, що потребує не лише системного аналізу та прогнозування достатності банківського капіталу, а й дотримання рекомендацій щодо його формування і функціонування, забезпечення стабільності нормативної бази Національного банку України, покращення діяльності валютного та фондового ринку, створення на національному рівні методологічних документів, які б забезпечували процес регулювання банківської діяльності до капіталу й ліквідності в контексті Базель III, удосконалення процесу оподаткування комерційних банків та спрямування їхньої діяльності на покращення фінансової стабільності, запровадження ефективного інструменту роботи з проблемною заборгованістю. Розв'язання цих питань сприятиме підвищенню рівня капіталізації банків, вирішенню проблеми економічної безпеки банківської системи країни, її надійності, фінансової стійкості на шляху до інтеграції в світове фінансове середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г. М. Управління фінансовими ресурсами банку / Г. М. Азаренкова, І.І. Біломістна, В.Г. Сословський. – К.:УБС НБУ, 2012.– 179 с.
2. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики / М. Д. Алексеєнко. – К. : КНЕУ, 2014. – 276 с.
3. Базель II: проблеми та перспективи використання в національних банківських системах: монографія [Електронний ресурс] / за редакцією А. О. Єпіфанова, І. О. Школьник. – Суми: ДВНЗ —УАБС НБУ, 2014. – 261 с. – Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Books_academy/1020_2011.pdf
4. Базель III: прогноз впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kornellio.livejournal.com/31002.html>.
5. Белова І. Визначення фінансової стабільності України / І. Белова. С. Башлай // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 25– 30.
6. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
7. Болгар Т. Аналіз доцільності застосування зовнішніх механізмів стягнення боргів у банківській системі держави / Болгар Т. // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 11. – С. 42 – 47.
8. Брегеда О. Розвиток вимог Базельського комітету щодо міжнародних стандартів банківської діяльності / О. Брегеда, С. Савлук // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 12. – С. 3 – 7.
9. Бурденко І. М. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку : монографія / І. М. Бурденко, Є. Є. Дмитрієв, Ю. С. Ребрик, Ю. С. Серпенінова – Суми : Університетська книга, 2011. – С. 16 - 24.
10. Васильченко З. М. Деякі аспекти методологічної основи моделювання фінансової безпеки банку / З. М. Васильченко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка «Економіка». – 2016. – № 6 (147). – С.15-19.

11. Васильченко З. М. Деякі аспекти методологічної основи розробки антикризових заходів у банку / З. М. Васильченко // Банківська справа. – 2016. – № 2. – С. 70-80.
12. Васильченко З. М. Капіталізація банків України: сучасний стан та проблеми нарощення / З. М. Васильченко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : Зб. наук. пр. – Вип. №1(14). – Х. : 2016. – С. 3-9.
13. В Євросоюзі зменшується кількість банків [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://wherebanks.com/rus/news/news_16.html
14. Вихід іноземного капіталу з банківської системи України призведе до її занепаду – О. Соскін [Електронний ресурс] / сайт Українські національні новини – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/exclusive/566836vihidinozemnogo-kapitalu-z-bankivskoyisistemi-ukrayini-prizvede-do-yiyizanepadu-%E2%80%93-o.soskin>
15. Відхід з України іноземних банків знижує стійкість банківської системи [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=3902
16. Вовк В. Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід / В. Вовк. Ю. Дмитрик // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 3. – С. 20 – 25.
17. Вовчак О. Модернізація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальників банків / О. Вовчак, Н. Меда // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 12. – С. 11 – 15.
18. Возна Л. Б. Оцінка угод злиттів та поглинань банків в умовах посилення конкуренції / Л. Б. Возна // Бізнес інформ. – 2017. – № 9. – С. 299 – 303.
19. Волохата К. О. Сутність та значення ресурсної бази банків / К. О. Волохата, В. Є. Волохата // Вісник Університету банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 147 – 153.
20. Глава держави затвердив Стратегію сталого розвитку —Україна – 2018 [Електронний ресурс] / сайт Офіційного інтернет-представництва

Президента України – Режим доступу :
<http://www.president.gov.ua/news/32046.html>

21. Гладких Д. Умови конкуренції на українському ринку банківських послуг / Д. Гладких // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 9. – С. 9–13.
22. Горбаль В. Про стрес-тести українських банків [Електронний ресурс] / В. Горбаль – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/opinions/1374107-prostres-testi-ukrayinskih-bankiv>
23. Горбатюк Л. А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку / Л. А. Горбатюк // Бізнес інформ. – 2017. – № 9. – С. 352 – 357.
24. Грудзевич Я. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід управління ліквідністю банківської системи / Я. В. Грудзевич, Ю. П. Табачук // Науковий вісник НЛТУ України : Зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2015. – Випуск 21.1. – С. 247-256.
25. Грудзевич Я. В. Управління фінансовою стабільністю банківської системи в умовах кризи / Я. В. Грудзевич, Ю. П. Табачук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Х. : Харківський інститут банківської справи УБС НБУ, 2016. – Випуск 1(12). – С. 271-278.
26. Дані фінансової звітності банків України на 01.01.2018 [Електронний ресурс] / сайт Національного банку України – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=366148>
27. Дані фінансової звітності банків України на 01.01.2018 [Електронний ресурс] / сайт Національного банку України – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141>
28. Дзюблюк О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О. Дзюблюк, О. Владимир // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 5. – С. 26 – 33.

29. Дзюблюк О. Розвиток банківського сектору в умовах деформації світового фінансового сектору / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 10. – С. 76 – 83.
30. Диба М. Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи / М. Диба, І. Краснова, А. Стрижак // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1. – С. 22 – 29.
31. Довгань Ж. М. — Базель III у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Ж. М. Довгань // Вісник Університету банківської справи. – 2016. – № 1. – С. 224 – 229.
32. Долгіх В. Непараметричні оцінки впливу іноземного капіталу на ефективність діяльності банків України у 2010-2017 рр. / В. Долгіх // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 10. – С. 36 – 42.
33. Дульська В.І. Власний банківський капітал, його функції та складові // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 3 (53). – Ч. 3. – С. 127–130.
34. Житний П.Є. Світова практика стрес-тестування у банках України / П.Є.Житний, С.М.Шаповалова,Г.М.Карамішева // Вісник Української академії банківської справи НБУ. – № 1 (30). – 2017. – С. 67–72.
35. Загородній А. Г. Банківська справа : термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 508 с.
36. Івасів І. Вплив іноземних банків на банківську систему України / І. Івасів, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 10. – С. 84 – 91.
37. Коваленко В. В. Методичні підходи до визначення рівня капіталізації банківської системи / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина // Фінанси України. – 2017. – №8. – С. 73 – 85.
38. Коваленко В. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи / В. Коваленко, Ю. Гаркуша // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 9. – С. 35 – 40.

39. Коваленко М. М. Засади раціональної державної політики відносно іноземних банків / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРі НАДУ —Магістрл. – 2014. – Вип. 4(31). – С. 279 – 289.
40. Колодізєв О. М. Забезпечення стабільності банківської системи на основі підвищення ефективності управління капіталізацією вітчизняних банків / О. М. Колодізєв, В. О. Лесик // Вісник Української академії банківської справи. – 2017. – № 1. – С. 42 – 51.
41. Коренева О. Стан капіталізації банківської системи України та оцінка можливостей покриття банківських ризиків капіталом / О. Коренева, Я. Кузніченко // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 10. – С. 43 – 50.
42. Корнилюк Р. Іноземні банки в Україні: виживають сильніші [Електронний ресурс] / Р. Корнилюк // Реальна економіка, 2017 р. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/22/33205.html>
43. Корнилюк Р. Рейтинг проблемності кредитних портфелів – 2017 [Електронний ресурс] / Р. Корнилюк, Є. Шпитко – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/ratings/43756.html> 103.
44. Костюк О. Іноземний капітал у банківському секторі України в контексті трансформації моделі бізнесу європейських банків / О. Костюк, О. Костюк // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 6. – С. 28 – 35.
45. Міщенко В. І. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 1. – С. 4 – 9.
46. Міщенко В. І. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи / В. І. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 7. – С. 11 – 17.
47. Національне рейтингове агентство «Рюрік». [Електронний ресурс] / Банківська система України: результати 2017 року та ключові тенденції

розвитку// – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_tendency_2017_ukr.pdf

48. Національний Банк України. Офіційне інтернет представництво. [Електронний ресурс] / Показники банківської системи – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
49. Олійник Я. О. Субординований борг як зовнішнє джерело формування ресурсної бази банку / Я. О. Олійник // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2015. – № 2(11). – С. 194 – 197.
50. Онищенко В. Регулювання іноземного капіталу в банківській системі: зарубіжний досвід та імплементація його в Україні / В. Онищенко, С. Манжос // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 11. – С. 16 – 21.
51. Ормоцадзе М. Тарас Проць: Базовий сценарій стрес-тестів буде наближеним до реальності [Електронний ресурс] / М. Ормоцадзе – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/business/1371624-taras-proc-bazovijscenarij-stres-testiv-bude-nablizhenim-do-realnosti>
52. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України / І. Осадчий // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1(30). – С. 39 – 43.
53. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2018 року // Вісник Національного банку України. – 2018. – № 2. – С. 27.
54. Остролуцький М. Концентрація банківського сектору: оцінка та аналіз / М. Остролуцький, Т. Мельник // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 5. – С. 35 – 39.
55. Офіційний сайт НБУ. Офіційне інтернет представництво. / Результати оцінки стійкості банків та банківської системи України у 2018 році. Жовтень 2018// [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=78985718>

56. Офіційний сайт НБУ. Офіційне інтернет представництво. / Підходи НБУ до стрес-тестування банків у 2018 році, 15 березня 2018// [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=65952478>
57. Офіційний сайт НБУ. Офіційне інтернет представництво. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/article/61023905?annId=61023906×tamp=1513959889000>
58. Офіційний сайт ОТП Банк. Звітність. [Електронний ресурс] / Фінансова Звітність банку // ОТП Банк, 2018 р. – Режим доступу : https://ru.otpbank.com.ua/about/informations/annual_reports/
59. Офіційний сайт Міністерства фінансів «Мінфін». [Електронний ресурс] / Мінфін // ОТП Банк, 01.10.2018 р. // – Режим доступу : <https://minfin.com.ua/company/otp-bank/rating/?date=2018-10-01>
60. Офіційний сайт «Національне рейтингове агентство «Рюрік»». Банківська система України: результати 2017 року та ключові тенденції розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_tendency_2017_ukr.pdf
61. Офіційний сайт НБУ. Огляд банківського сектору. Випуск 6, лютий 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171>
62. Постанова №368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
63. Паньків Х. Концептуальні підходи до тлумачення сутності банківського капіталу та ресурсів / Х. П. Паньків // Формування ринкової економіки в Україні : Зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – Випуск 29, Ч. 2. – С. 68-76.
64. Паньків Х. П. Основні вимоги до банківського капіталу у Базель III / Х. П. Паньків // Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки

- України : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2017 р. – Ч.2. – С. 119-120.
65. Соркін І. Національний банк України: підсумки діяльності у 2017 році / І. Соркін // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 5 – 10.
66. Фінансові результати ОТП Банку. [Електронний ресурс] / Мінфін // ОТП Банк, 01.10.2018 р. – Режим доступу : <https://minfin.com.ua/company/otp-bank/rating/?date=2018-10-01>
67. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку: монографія / Бурденко І. М., Дмитрієв Є. Є., Ребрик Ю. С., Серпенінова Ю. С. ; за заг. ред. к.е.н. Ю. С. Серпенінової. – Суми : Університетська книга, 2016. – 136 с.
68. Фостяк В. В. Особливості побудови механізму управління капіталом банків / В. В. Фостяк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2016. – № 2. – С. 184 – 189.
69. Форум Верховна Рада України. Про внесення деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи. Редакція від 05.10.2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1586-18#n25>
70. Циганов С. Заходи державної підтримки банківських систем в економічно розвинутих країнах під час фінансової кризи / С. Циганов, К. Олексенко // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 1. – С. 12 – 19.
71. Шевченко В. І. Аналіз рівня концентрації капіталу системи українських банків / В. І. Шевченко // Вісник Університету банківської справи. – 2016. – № 3. – С. 183 – 185.